

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ

Τοῦ Δρος ΔΙΟΝ. Κ. ΜΑΓΚΛΙΒΕΡΑ

1. Στὴ σύγχρονη κοινωνία ἡ παροχὴ περισσότερης καὶ εὐρύτερης παιδείας, σὲ ὅσο τὸ δυνατό μεγαλύτερη μερίδα τοῦ πληθυσμοῦ, εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς κύριους σκοπούς της. Τὸ αἶτημα γιὰ περισσότερη παιδεία ἀποτελεῖ ἐπιδίωξη ὄλων τῶν λαῶν, ὄλων τῶν κοινωνικῶν τάξεων, ὄλων τῶν γενεῶν (παλαιῶν καὶ νέων).

Σὲ πολλὰς μάλιστα χώρες τὸ αἶτημα αὐτὸ εἶναι τόσο ἔντονο ὥστε ἔχει κατοχυρωθεῖ σὰ συνταγματικὸ δικαίωμα τῶν πολιτῶν καὶ ἰδιαίτερα τῶν νέων ¹.

Ἡ παιδεία, δηλαδὴ τὸ σύνολο τῶν πνευματικῶν καὶ ψυχικῶν ἐπιδράσεων ποὺ μορφώνουν τὸν ἄνθρωπο, σήμερα «συνίσταται σὲ μιὰ μεθοδολογικὴ κοινωνικοποίηση τῆς νέας γενιᾶς» ² καὶ ἀποτελεῖ πηγὴ δυνάμεως καὶ γιὰ τὴν κοινωνία σὰ σύνολο καὶ γιὰ τὰ ἄτομα ποὺ τὴν ἀποτελοῦν.

Στὶς σχέσεις ποὺ ἀναπτύσσονται στὸν κοινωνικὸ χῶρο ἡ παιδεία βοηθᾷ τὰ ἄτομα νὰ κατανοήσουν καλύτερα τοὺς κανόνες τῆς συλλογικῆς ζωῆς καὶ νὰ ἐνταχθοῦν μὲ περισσότερη ἄνεση στὸ ὑφιστάμενο κοινωνικὸ σύστημα ἢ νὰ δημιουργήσουν ἕνα ἄλλο ποὺ νὰ τοὺς ταιριάζει περισσότερο. Ἡ παιδεία ἀποτελεῖ τὸ διῦλιστικὸ σωλῆνα ἀπ' ὅπου περνοῦν ὄχι μόνον οἱ ιδέες, τὰ ἰδανικά, τὰ ιδεώδη ἀλλὰ καὶ τὰ πρακτικὰ θέματα τῆς καθημερινῆς ζωῆς γιὰ νὰ γίνουν πρᾶξεις καὶ τρόπος ζωῆς.

Οἱ Fr. Harbison καὶ Ch. A. Myers ^{2a}, ἐξετάζοντες τὶς προσπάθειες ἀναπτύξεως καὶ ἀξιοποιήσεως τοῦ ἀνθρωπίνου παράγοντος ποὺ γίνονται σὲ ὑπανάπτυκτες ἢ ἀναπτυσσόμενες χώρες (Ἀργεντινὴ, Περού, Χιλή, Κίνα, Πόρτο Ρίκο, Ἰράν, Ἰνδονησία, Νουασαλάνδη, Σενεγάλη, Γουϊνέα, Οὐγκάντα, Ἀκτὴ τοῦ Ἑλεφαντοστοῦ κ.ἄ.), τονίζουν ὅτι οἱ ἐπενδύσεις στὴν παιδεία ἀναμφισβήτητα συμβάλλουν στὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη. Παράλληλα ὅμως οἱ ἴδιοι σημειώνουν ὅτι ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις εἶναι ἐκείνη ποὺ ἐπιτρέπει στὰ διάφορα κράτη νὰ ἐπενδύσουν στὴν ἐκπαιδευτικὴ ἀνάπτυξη. Κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο συμπεραίνουν χαρακτηριστικὰ ὅτι «ἡ ἐκπαίδευσις εἶναι ὁ σπόρος καὶ ὁ καρπὸς τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως» ^{2β}.

2. Ἡ σημερινή προηγμένη μορφή τοῦ κόσμου ὀφείλεται κατὰ κύριο λόγο στὴν ἀνάπτυξη καὶ στὴν καθολίκευση τῆς παιδείας. Ἡ ἀνάπτυξις αὐτὴ ὠδήγησε «εἰς ἀλλαγὰς βαθεῖας, ἀλλαγὰς εἰς τὴν κοινωνικὴν δομὴν καὶ τοὺς κοινωνικοὺς θεσμοὺς»³, μιὰ καὶ ἡ ἀνάπτυξις προῆλθε ἀπὸ τὴν «κρίση τῆς παιδείας» ποὺ μᾶστιζε καὶ μαστίζει τὶς διάφορες κοινωνίες καὶ πού, κατὰ κύριο λόγο, ὀφείλονταν «στὸ ἴδιο τὸ κοινωνικὸ σύστημα καὶ στὴν πολιτικὴ ποὺ ἐφαρμόστηκε σχεδὸν ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν κυβερνήσεων, ὕστερα ἀπὸ τὴ λήξη τοῦ Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου»⁴.

Αὐτὴ ἡ διαρθρωτικὴ συμβολὴ τῆς παιδείας στὴν κοινωνία τῆς δημιουργεῖ εὐθύνες καὶ ὑποχρεώσεις ἀλλὰ καὶ νέες διεξόδους. Ἡ «ἐκπαίδευσις» βγαίνει ἀπὸ τὰ παραδοσιακὰ καλούπια τῆς, ποὺ χρόνια ὀλόκληρα πολλὰ προσέφεραν ἀλλὰ καὶ σὲ πολλὰ ὑστέρησαν καὶ πολλὰ καθυστέρησαν, καὶ γίνεται «παιδεία». Ἡ ἐκπαίδευσις δὲν εἶναι πιά ἓνα ὀλοκληρωμένο ἢ ὄχι σύστημα γνώσεων (χρησίων ἢ ἀχρήστων, γενικῶν, θεωρητικῶν ἢ πρακτικῶν) ἀλλὰ γίνεται μιὰ κοινωνικὴ διαδικασίᾳ. Ὅπως πολὺ ἐπιτυχημένα λέει ὁ John Dewey «Ἐκπαίδευσις δὲν εἶναι πιά προετοιμασίᾳ γιὰ τὴ ζωὴ· εἶναι ἡ ἴδια ἡ ζωὴ».

Ἡ σύγχρονη ἀρχὴ ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς ἐκπαίδευσεως (ἢ καλύτερα: τῆς παιδείας) εἶναι «νὰ διδάσκει, νὰ ἐρευνᾷ καὶ νὰ ἐξυπηρετεῖ» γίνεται κατανοητὴ ὅταν προσδιορισθεῖ καὶ τὸ τελικὸ ἀποτέλεσμα ποὺ ἐκφράζεται μὲ τὸ «νὰ ἐξυπηρετεῖ». Γιὰ νὰ ἐπιτευχθεῖ αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα στὸ καθαρὸ κοινωνικὸ προϊόν χρειάζεται νὰ προσεχθεῖ ὁ τρόπος ποὺ θὰ ἀναπτυχθοῦν ἀλλὰ καὶ θὰ μπορέσουν κατάλληλα νὰ χρησιμοποιηθοῦν, στὸ δυνατό ἀνώτατο βαθμὸ, οἱ ἱκανότητες τοῦ ἐλευθέρου καὶ ψυχολογικὰ ὀρίμου ἀνθρώπου χωρὶς νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψη μιὰ φυσικὴ διανοητικὴ ἱεραρχία ἀλλὰ ἀντίθετα νὰ δίνονται ἴσες εὐκαιρίες ἀναπτύξεως μὲ βάση τὴν ἀρχὴ τῆς φυσικῆς διανοητικῆς ἰσότητος⁵.

Ὅπως χαρακτηριστικὰ δήλωσε ὁ γεν. διευθυντὴς τῆς UNESCO R. Mahen, τὸ 1970, μὲ τὴν εὐκαιρία τοῦ Διεθνoῦς Ἔτους Παιδείας, «Δὲν εἶναι δυνατόν ἡ Παιδεία νὰ καταδικαστεῖ, ὅπως στὸ παρελθόν, νὰ ἐκγυμνάζει τὴν ἡγεσία τῆς αἰριανῆς κοινωνίας, σύμφωνα μὲ προκαθορισμένα σχήματα δομῶν, ἀναγκῶν καὶ ἰδεῶν, ἢ νὰ προετοιμάζει τὶς νέες γενεὲς μιὰ γιὰ πάντα γιὰ ὀρισμένη μορφή βίου. Ἡ ἐκπαίδευσις ἔπαυσε νὰ ἀποτελεῖ προνόμιο μειοψηφίας «ἐκλεκτῶν» ἢ ἰδιαιτέρη ἀπασχόληση ὀρισμένης ἡλικίας. Σὲ συνεχῶς διευρυνομένη κλίμακα ἐπεκτείνεται γιὰ νὰ ἀγκαλιάσει σύσσωμη τὴν κοινωνία καὶ ὅλη τὴ χρονικὴ διάρκεια τῆς ζωῆς τοῦ ἀτόμου».

2.1. Οἱ Harbison - Myers, ποὺ προαναφέραμε, σὰν περιεχόμενο τῆς ἐκπαίδευσεως προσδιορίζουν ὅτι γιὰ νὰ ἀξιοποιηθοῦν οἱ πηγές τοῦ ἀνθρωπίνου παράγοντος χρειάζεται εὐρύτατη ποικιλία στὸ πλαίσιο τῶν σπουδῶν. Τὸ πλαίσιο αὐτὸ πρέπει νὰ χαρακτηρίζεται ἀπὸ μιὰ ἰσοζυγία μεταξὺ τῶν πολιτιστικῶν στόχων τοῦ ἐπιπέδου τῆς οικονομικῆς ἀναπτύξεως καθὼς κι' ἐκεῖνου τῆς γενικῆς πολιτιστικῆς προόδου τῆς κάθε χώρας. Ἀνάλογα δηλ. μὲ τὴν κάθε χώρα πρέπει νὰ δοθεῖ ἔμφασις στὶς διαδοχικὲς βαθμίδες τῆς ἐκπαίδευσεως. Καὶ ἐπὶ πλέον ἀνάλο-

γα μὲ τις ἀνάγκες τῆς χώρας πρέπει νὰ δοθεῖ ἰδιαίτερη βαρύτης στοὺς διαφοροὺς ἐπιστημονικοὺς κλάδους τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ κυρίως τῆς ἀνωτέρας ^{5α}.

Οἱ σκοποὶ, οἱ ἐπιδιώξεις καὶ τὰ μέσα γιὰ τὴν ἐπίτευξη αὐτῶν τῶν στόχων ἀπασχολοῦν ἤδη ἀπὸ τὸ 1951 καὶ τὶς διάφορες συνεργαζόμενες εὐρωπαϊκὲς χώρες. Κι' αὐτὸ γιὰτὶ ἀναγνωρίζουν ὅτι τὸ θέμα ξεπερνᾷ κατὰ πολὺ τὶς δυνατότητες μιᾶς μόνο χώρας κι' ὅτι σὲ μιὰ ἐνοποιημένη Εὐρώπη (ὅπως ἐκείνη τῶν χωρῶν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Οἰκονομικῆς Κοινότητος) χρειάζεται ἐνιαία ἀντιμετώπισις τοῦ ^{5β}.

Σὰν στόχοι λοιπὸν τῆς συγχρόνου παιδείας τίθενται: 1) νὰ ἐτοιμάσει τὰ κοινωνικὰ πλαίσια, νὰ δημιουργήσει τὶς κατάλληλες εὐκαιρίες ὅπου τὸ ὄριμο ἄτομο θὰ μπορέσει νὰ ἀνάπτῃ τὶς ἰκανότητες καὶ νὰ ἀξιοποιήσῃ τὶς γνώσεις του, πρὸς ὄφελος τοῦ ἰδίου ἀλλὰ καὶ τῆς κοινωνίας καὶ 2) νὰ ἐκπαιδεύσῃ ἀνάλογα τὸ ἄτομο γιὰ νὰ μπορέσει νὰ ἐπιτελέσῃ αὐτὴ τὴν ἀποστολή. Ἄλλωστε αὐτὴ ἡ διάχυσις τῆς παιδείας ποὺ ἐπιτρέπει στὰ ἄτομα τὴ σωστὴ ἀξιολόγησι τῶν ἰκανότητων τους καὶ τὴ δυνατότητα νὰ ἐκπληρώσουν τὶς ἐπαγγελματικὲς ἐπιθυμίες τους γιὰ νὰ δημιουργήσουν μιὰ καλύτερη ποιότητα ζωῆς, ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ ὑπόβαθρα τῆς οἰκονομικῆς Δημοκρατίας.

Ἡ παιδεία, ὅπως εἶναι γνωστὸ, δὲν παρέχεται μόνο στὰ σχολεῖα (στοιχειώδους, μέσης, ἀνωτέρα ἐκπαίδευσις) ἢ μόνο στὶς ἀνώτατες σχολὰς εἰδικεύσεως. Παρέχεται σὲ κάθε κοινωνικὴ ἔκφρασις: στὴν οἰκογένεια, στὴ δουλειά, στὸ σωματεῖο, στὴν παρέα κλπ. Βέβαια στὴν ὀργανωμένη καὶ συστηματικὴ μορφή τῆς ἡ παιδεία παρέχεται ἀπὸ ὅλες τὶς κλίμακες καὶ τὰ εἶδη τῆς ἐκπαιδεύσεως. Εἰδικώτερα μάλιστα σὲ ὅτι ἀφορᾷ τὴν θέσι τοῦ ἀτόμου παρέχεται ἀπὸ τὴν ἀνωτέρα καὶ τὴν ἀνωτάτη ἐκπαίδευσι, ὅπου τὸ ἄτομο βρίσκεται στὴν ὥρα τῆς πρώτης ὀριμότητος κι' εἶναι πιά κάτοχος τῶν ἀπαραιτήτων βασικῶν («ἐγκυκλίων») γνώσεων.

Στὴν ὥρα αὐτὴ τὸ ἄτομο εἶναι ἰκανὸ νὰ δεχθεῖ εὐρύτερες ἰδέες ποὺ θὰ τὸ ὀδηγήσουν στὸ νὰ δημιουργήσῃ προσωπικὲς «θέσεις» γιὰ τὰ διάφορα κοινωνικὰ θέματα καὶ νὰ ὀροθετήσῃ ὀρθότερα τὰ ἐπαγγελματικὰ του ἐνδιαφέροντα. Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου αὐτὲς οἱ θέσεις καὶ τὰ ἐνδιαφέροντά του μπορεῖ νὰ ἀλλάξουν ἢ νὰ προσαρμοσθοῦν περισσότερο πρὸς τὴν πραγματικότητα, πρᾶγμα ποὺ εἶναι φυσιολογικὸ στὴν ἀνελικτικὴ πορεία τοῦ ἀτόμου, τὴν παράλληλη μὲ τὴν κοινωνικὴ πρόοδο.

Τὸ θέμα ὅμως δὲν εἶναι ἐκεῖ. Ἐκεῖνο ποὺ ἐμεῖς ἐδῶ σημειώνουμε εἶναι ἡ ἐπίδρασις καὶ ἡ συμβολὴ τῆς ἀνωτέρας - ἀνωτάτης ἐκπαιδεύσεως στὴ διαμόρφωσι τοῦ ἀτόμου.

3. Ἄς ἀντιμετωπίσουμε τώρα εἰδικώτερα τὸ θέμα τῆς ἀνωτάτης ἐκπαιδεύσεως. Τὸ ἀνθρώπινο ὕλικὸ ποὺ συμμετέχει σ' αὐτὴ ἀλλάζει πάντα σύμφωνα καὶ ἀναλογικὰ μὲ τὴ σύνθεσι καὶ τὸ συσχετισμὸ δυνάμεων τῆς κοινωνίας τῆς κάθε ἐποχῆς. Στὴ σημερινὴ ἐποχὴ π.χ. οἱ ἀνώτατες σχολὰς δὲν ἐκπαιδεύουν πιά μόνο τοὺς βλαστοὺς τῆς ἡγετικῆς Elite, ὅπως συνέβαινε μέχρι τὰ μέσα τοῦ 20οῦ αἰῶ-

νος και γι' αὐτὴ ἀκόμα τὴ μέση ἐκπαίδευση. Βλαστοὶ οἰκογενειῶν ποὺ ἀνήκουν σ' ὅλες τὶς κοινωνικὲς τάξεις φοιτοῦν στὶς ἀνώτατες σχολὲς ἐκφράζοντας μὲ τὴ συμμετοχὴ τους τὴ θέληση γιὰ χρήσιμη καὶ ἀποδοτικὴ μάθηση ποὺ θὰ τοὺς βοηθήσει τόσο στὴν καλύτερη, ἀνετώτερη διαβίωση, ὅσο καὶ στὴν κοινωνικὴ ἀνοδο. Ἡ ἀνωτάτη ἐκπαίδευσις δὲν εἶναι πιά μόνο καὶ ἀπλὰ «μάθησις» ἀλλὰ τὸ μέσο γιὰ νὰ φτάσουν τὰ ἄτομα ἐκεῖ ποὺ μποροῦν καὶ θέλουν, ἀναπτύσσοντας τὶς ἰκανότητες καὶ ὀλοκληρώνοντας τὴν προσωπικότητά τους ⁶.

Στὸ θέμα μάλιστα τῆς ἐπαγγελματικῆς προετοιμασίας ἀπὸ τὴν ἀνωτάτη ἐκπαίδευση οἱ εἰδικοὶ τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης προχωροῦν ἀκόμη περισσότερο, μὲ βάση τὶς σύγχρονες καὶ μελλοντικὲς ἀνάγκες καὶ διεξόδους, καὶ ζητοῦν οἱ σπουδαστὲς νὰ λαμβάνουν ὄχι μόνον «τὶς ἐξειδικευμένους ἐπαγγελματικὲς γνώσεις ἀλλὰ κι' ἐκεῖνες ποὺ βοηθοῦν στὸ πέρασμα ἀπὸ τὸ ἓνα ἐπάγγελμα στὸ ἄλλο» ⁷.

Τοῦτο τὸ τελευταῖο, ποὺ μέχρι πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια κρινόταν σὰν καταδικαστέο, υἱοθετήθηκε γιὰτι εἶναι πιά βέβαιο ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν θὰ γνωρίζει πιά, σ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ζωῆς του, ἀμετάβλητες τεχνολογικὲς, κοινωνικὲς καὶ ἐπαγγελματικὲς συνθήκες. Θὰ ὑποχρεώνεται νὰ ἀλλάζει τὶς συνήθειες καὶ τὶς ἐπαγγελματικὲς μορφὲς τοῦ βίου του.

Ἀπὸ αὐτὴ τὴ σύνθεση καὶ τὰ αἰτήματα τῆς πανεπιστημιακῆς «πελατείας» δημιουργεῖται καὶ τὸ αἶτημα γιὰ προγράμματα μαθημάτων ἐκπαιδεύσεως, ἐπιστημονικῆς θεωρήσεως καὶ καταρτίσεως, ἐμπλουτισμοῦ τῶν γνώσεων, ποὺ νὰ εἶναι ὅμως παράλληλα καὶ «ἐργαλεῖα» δουλειᾶς, κατάλληλα καὶ χρήσιμα γιὰ ἐπαγγελματικὴ σταδιοδρομία ⁸. Ἡ ἀρχὴ «ἡ μάθησις γιὰ τὴ μάθηση» δὲν ἰσχύει σήμερα: ἔχει ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ τὴ «μάθηση γιὰ χρῆση» ποὺ ὑποχρεώνει τὸ ἄτομο νὰ κάνει ἐκπαιδευόμενος «οἰκονομία δυνάμεων καὶ χρόνου, ποὺ θὰ πεῖ πὼς πρέπει νὰ μὴ τὰ σπαταλήσει σὲ φροντίδες καὶ προβλήματα ξένα πρὸς τὸν προορισμὸ του» ⁹ ἀλλὰ νὰ προσαρμοσθεῖ στὶς ἀνάγκες τοῦ ἐπαγγελματικοῦ προσανατολισμοῦ του.

Σχετικὰ μὲ τὴν ἐξελιγμένη μορφή καὶ τὶς σύγχρονες ἀπαιτήσεις ἀπὸ τὴν ἀνωτέρα ἐκπαίδευση στὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες ἡ Ἐπιτροπὴ Κάρνεγκυ γιὰ τὴν ἀνωτέρα ἐκπαίδευση κυκλοφόρησε τὸ 1967 (καὶ συμπλήρωσε τὸ 1973) μιὰ ἐκθεση ποὺ τὰ πορίσματά της εἶναι σημαντικὰ καὶ γιὰ ἄλλες χῶρες. Ἀπὸ τὴν ἐκθεση αὐτὴ ¹⁰ παίρνουμε μερικὰ ἐνδιαφέροντα γενικώτερης σημασίας συμπεράσματα ποὺ ἀναφέρονται στὶς μεταβολὲς ποὺ σημειώνονται στὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα αὐτῆς τῆς βαθμίδος:

1) Ἡ προσφορὰ π ε ρ ι σ σ ο τ ἔ ρ ω ν ε ὑ κ α ι ρ ι ῶ ν ἐ κ π α ι δ ε ὗ σ ε ω ς, Ἡ ἀνωτέρα ἐκπαίδευσις ὅπως ἤδη ἀναφέραμε, ἀπὸ τὸ νὰ ἀποτελεῖ προνόμιο μιᾶς ἐκλεκτῆς (Elite) μικρῆς μερίδος τῆς κοινωνίας ἔγινε τώρα κτῆμα τῶν μαζῶν καὶ πείνει νὰ ἀποκτήσει ἓνα χαρακτῆρα παγκοσμιοτήτος.

2) Οἱ ν έ ε ς γ ν ὴ σ ε ι ς ἔχουν τώρα ἀμεσώτερη σχέση μὲ τὴ συμπεριφορὰ

τῆς κοινωνίας καὶ ἐπηρεάζουν σημαντικὰ τὴν παραγωγή ἀγαθῶν καὶ τὴν ποιότητα τῶν παρεχομένων ὑπηρεσιῶν.

3) Ἕνας κοινωνικὸς ἀγῶνας ἐναντίον τοῦ κατεστημένου εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸ ὄλων τῶν βιομηχανικῶ ἀνεπτυγμένων χωρῶν, πρᾶγμα ποῦ ἐπηρεάζει καὶ τὶς θέσεις τῆς ἐκπαιδείσεως.

4) Ἡ κοινωνία συνεχῶς ἐπανεξετάζει καὶ ἀνακατατάσει τὶς ἀνθρώπινες ἀξίες καὶ τρόπους ζωῆς μὲ τὴ συμμετοχὴ πιά καὶ τοῦ σπουδαστικοῦ κόσμου.

5) Οἱ ἀνάγκες τῶν σπουδαστῶν ἀλλάζουν. Ἔρχονται τώρα ἀπὸ διάφορα στρώματα τῆς κοινωνίας, μὲ διαφορετικὰ ὑπόβαθρα γιὰ νὰ ἀποκτήσουν ἐφόδια γιὰ ἄσκηση ἐπαγγέλματος.

Τὸ βασικὸ συμπέρασμα ποῦ προκύπτει ἀπὸ τὶς παραπάνω μεταβολές εἶναι ὅτι ἡ ἀνωτάτη ἐκπαίδευσις καλεῖται νὰ λάβει θέση στὰ κοινωνικὰ προβλήματα. Ἡ ἀπὸ παλιὰ καθιερωμένη θεωρητικὴ καὶ μόνον «ἀκαδημαϊκὴ ἔρευνα καὶ συζήτησις», ποῦ εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα τὴν «ἐπιστημονικὴ οὐδετερότητα» ἢ τὴ δημιουργία μόνον τοῦ «ώραίου καὶ ὑψηλοῦ» πνεύματος, ποῦ στὴν πράξει ὁμῶς ἀποτελοῦσε νεφελοκοκκυγία, φαίνεται ὅτι ἀνήκει πιά στὸ παρελθόν.

Ὅπως καὶ πρὶν ἀπὸ αἰῶνες ἡ «γνώση» εἶχε χωρισθεῖ ἀπὸ τὴ «δράση» καὶ χρειάστηκε νὰ ἔλθει ὁ Χριστιανισμὸς «γιὰ ν' ἀποκαταστήσει ἠθικὰ τὴν ἐργασία καὶ νὰ ἀνυψώσει τὸν ἐργάτη» ¹¹ ἀπὸ τὸ χαμηλὸ ἐπίπεδο ποῦ τὸν εἶχαν τοποθετήσει οἱ Ῥωμαῖοι, τὸ ἴδιο περίπου γίνεται καὶ σήμερα. Ἡ «ἐπιστημονικὴ οὐδετερότης» καὶ μόνον ἡ ὑψηλοῦ βαθμοῦ θεωρητικὴ κατάρτισις δὲν μποροῦν νὰ ἰσχύσουν σὲ χώρες ποῦ πιέζονται ἀπὸ κοινωνικὰ προβλήματα καὶ ποῦ βρίσκονται στὸ στάδιο τῆς δημιουργίας νέας κοινωνικῆς φιλοσοφίας καὶ προβληματισμοῦ. Τὰ πιεστικὰ κοινωνικὰ προβλήματα (ποῦ γίνονται περισσότερο ἐπιτακτικὰ σὰν πράξη τῆς καθημερινῆς ζωῆς) χρειάζονται ἀντικειμενικὴ ἔρευνα καὶ μελέτη γιὰ νὰ φτάσουν σὲ ἱκανοποιητικὴς λύσεις. Ὁ μυστικισμὸς, ἡ θεωρητικὴ ἐξέλιξις πρὸς μιὰ μακρυνὴ — κι' ἴσως ἀπρόσιτη ἢ καὶ ἀνύπαρκτη — οὐτοπιστικὴ ιδεώδη κοινωνία, οἱ ἐκλεπτυσμένες νηγματώδεις σκέψεις τῆς θεωρητικῆς ἀκαδημαϊκῆς μαθήσεως εἶναι ἀναμφισβήτητα ὠραῖες καὶ γλαφυρές. Σήμερα ὁμῶς δὲν φτάνουν. Ἔχουν ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ τὴν ἔρευνα, κατὰ τρόπο χειροπιαστὸ κι' ἄμεσο, τῶν προβλημάτων τοῦ κόσμου ποῦ μᾶς περιβάλλει, ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ δοθοῦν συγκεκριμένες καὶ μὲ ρυθμὸ ποῦ δὲν ἐπιδέχεται ἀναβολές λύσεις στὰ ἄμεσα κοινωνικὰ προβλήματα ¹².

Ἡ προσαρμογὴ αὐτὴ εἶναι περισσότερο ἐπιτακτικὴ μιά καὶ σήμερα ἡ παιδεία ἔπαυσε νὰ εἶναι ἡ μόνη πηγὴ ἀντλήσεως γνώσεων, ἡ μόνη ὁδὸς γιὰ τὴ μελέτη τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων. Τὸ μονοπώλιό της καταργήθηκε ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξη τῶν μέσων μαζικῆς ἐπικοινωνίας ποῦ κι' αὐτὰ μεταδίδουν γνώσεις καὶ ἀπόψεις, μὲ μεθόδους περισσότερο σύγχρονες καὶ — φυσικὰ — καὶ περισσότερο ἀποδοτικὴς.

Ὁ προφορικὸς ἢ γραπτὸς λόγος ἀντικαθίσταται ἀπὸ εἰκόνες καὶ ἀπὸ τὰ «μυ- νήματα» πὺ ἀνεξελέγκτα καὶ αὐθαίρετα προέρχονται ἀπ' αὐτές.

Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ νέα πηγὴ ἀντλήσεως γνώσεων δημιουργεῖ πρόσθετες ὑπο- χρεώσεις προσαρμογῆς στὴν παιδεία. Καὶ τοῦτο γιατί οἱ γνώσεις καὶ οἱ ἀπόψεις πὺ μεταδίδονται ἀπὸ μαζικὰ μέσα ἐπικοινωνίας ἔχουν ἓνα βασικὸ μειονέκτημα: στεροῦνται τοῦ ἀναγκαίου, ἐπικοινωνιακοῦ διαλόγου, τῆς «πρόσωπο με πρόσω- πο» (frontal approach) ἀποδοτικῆς διδασκαλίας, τῆς ἀντικειμενικῆς ἀντιμετωπί- σεως μὲ βάση τὰ καθαρῶς ἐπιστημονικὰ δεδομένα. Μένει λοιπὸν στὴν παιδεία νὰ κάνει αὐτὴ τὴ δουλειὰ τοῦ διαλόγου, ὥστε οἱ μεταδιδόμενες διάσπαρτα, ἀσύν- τακτα, ἀπρογραμμάτιστα καὶ πολλὰς φορές χωρὶς ἀντικειμενικότητα γνώσεις νὰ μετουσιωθοῦν σὲ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα πὺ θὰ ὠφελήσει τοὺς «λήπτες».

4. Στὴν παγκόσμια αὐτὴ προσπάθεια γιὰ τὴν παροχὴ περισσότερης, καλύ- τερης καὶ πιὸ σύγχρονης παιδείας σὲ ὅσο τὸ δυνατόν μεγαλύτερα στρώματα τοῦ λαοῦ, καθὼς καὶ στὰ παράλληλα αἰτήματα τῆς αὐτοανανεώσεως καὶ τῆς ἀναπρο- σαρμογῆς τῶν στόχων τῆς παιδείας (καὶ κυρίως ἐκείνων τῆς ἀνωτάτης ἐκπαιδεύ- σεως), ἡ ἐπιχειρήσις μπορεῖ καὶ ὀφείλει νὰ διαδραματίσει σημαντικὸ ρόλο. Καὶ τοῦτο γιατί ἡ σύγχρονη ἐπιχειρήσις διαθέτει ὄχι μόνον τοὺς ἀναγκαίους πόρους ἀλλὰ, κατὰ τὸν Μ. Κροζιέ, ἔχει τὴν «ἰκανότητα νὰ δημιουργεῖ καὶ νὰ ἐφαρμόζει μὲ ταχύτητα συνεχῶς νέα καὶ ἀποδοτικώτερα ὀργανωτικὰ συστήματα, νὰ ἐπιστρα- τεύει ἄτομα, συστήματα καὶ γνώσεις ἀπὸ ὅπουδήποτε, νὰ ἐντάσσει στὸν κύκλο τῶν δραστηριοτήτων τῆς ἀνθρώπου ἰκανούς, νὰ συναγωνίζεται ἀποτελεσματικά, νὰ συνεργάζεται ἀποδοτικά καί, τέλος, νὰ χρησιμοποιεῖ τὰ ταλέντα τῆς μὲ τρόπο δημιουργικὸ σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς»¹³.

Στὰ προβλήματα πὺ ἀπασχολοῦν γενικὰ ὅλες τὶς βαθμίδες τῆς ἐκπαιδεύσε- ως ὑπάρχουν μερικὰ πὺ ἡ ἐπιχειρήσις μπορεῖ νὰ δώσει ἀναμφισβήτητη βοήθεια. Καὶ εἶναι αὐτὰ τὰ προβλήματα πὺ ἔχουν κυρίως σχέση μὲ τὴν πράξη, στὴ μάθησις καὶ στὴν ἐφαρμογή.

Ἐπάρχει, π.χ. ὁ ἐπαγγελματικὸς προσανατολισμὸς: ἀποτελεῖ καίριον μέσο τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως πὺ κρίνει, μέχρις ἓνα σημεῖο, ὀλόκληρη τὴν ἐπιτυχία τοῦ μαθητοῦ στὴν ἐπαγγελματικὴ σταδιοδρομία, στὴ ζωὴ του. Στὸ θέμα αὐτὸ εἶναι ἀπαραίτητη ἡ βοήθεια τῆς ἐπιχειρήσεως γιὰ νὰ ἀσκηθεῖ κατὰ τρόπο ἐπωφελῆ ὁ προσανατολισμὸς καὶ νὰ δώσει χρήσιμα — καὶ κυρίως σωστά — συμπερά- σματα.

Πιὸ συγκεκριμένα ὁ Ε.Π. Παπανοῦτσος ζητᾷ νὰ ἰδρυθοῦν στὴν Ἑλλάδα «Κέντρα Ἐκπαιδευτικοῦ Προσανατολισμοῦ» νὰ ἰδρυθοῦν σήμερα στὶς πανεπι- στημιακὰς πόλεις καὶ ἀργότερα σὲ κάθε ἐπαρχιακὴ πρωτεύουσα. Στὸ ποιὸς θὰ χρηματοδοτήσῃ αὐτὰ τὰ «Κέντρα» ὁ συγγραφέας στὶς λύσεις του ἀναφέρει, με- ταξὺ ἄλλων: «... ἄς κινηθεῖ πρώτη ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία, πὺ ἀπὸ παράδοσις θαυματουργεῖ στὴν Ἑλλάδα ὅταν πιάσει κάτι τι ζεστό»¹⁴.

Σὲ ἓνα ἄρθρο τοῦ «Δελτίου Συνδέσμου Ἑλλήνων Βιομηχάνων»¹⁵, πὺ ἀνα- φέρεται στὸ «χάσμα μεταξὺ Σχολείου καὶ Ἐπαγγέλματος» καὶ ἐξετάζει τὶς προσ-

πάθειες που γίνονται σ' όλες τις χώρες για τη γεφύρωσή του, τονίζεται ότι το χάσμα αυτό είναι οξύτατο πρόβλημα, τόσο για τους νέους, όσο και για την οικονομία. «Η ανεπαρκέστατη ενημέρωση για τις σταδιοδρομίες, το απροσανατόλιστο της Παιδείας στις σύγχρονες ανάγκες, ή εξ' όρισμού αδυναμία του δημοκρατικού κράτους να επεμβαίνει...» θεωρούνται σαν πηγές αυτής της αδυναμίας. Και πιο κάτω προσδιορίζεται ότι «Η κρίσιμη περίοδος βρίσκεται ανάμεσα στο τέλος του σχολείου και στην πρώτη εργασία. Άλλα τότε ακριβώς είναι που η Παιδεία, ή Ήπιχείρηση, το Κράτος, φορτάνουν τις ευθύνες ή μία στην άλλη».

Ένα άλλο σημαντικό παράδειγμα είναι ή διδασκαλία περιβαλλοντικής Ήκπαιδύσεως: το φάσμα μιάς οικολογικής καταστροφής παρακίνησε τὰ σχολεία, ιδιαίτερα στις αγγλοσαξωνικές χώρες, να διδάξουν στους μαθητές θέματα σχετικά με το περιβάλλον πάνω στις γραμμές της διεπιστημονικής γνώσεως. Ήπίσης ανώτατες σχολές στις ΗΠΑ, Γαλλία κ.ά. δημιούργησαν ειδικές Σχολές Περιβαλλοντικών Σπουδών¹⁶. Μιά, λοιπόν, που ή αλλαγή στις σχέσεις ανθρώπου - περιβάλλοντος ήλθε σαν επακόλουθο της βιομηχανικής επανάστασεως και της αστικής αναπτύξεως, ο ρόλος της επιχειρήσεως στη διδασκαλία της ύλης αυτών των μαθητών είναι απόλυτα φανερός.

4.1. Από την επιχείρηση είναι φυσικό να ζητάται πρωτίστως να ρίξει το βάρος της βοήθειάς της στην ανωτέρα — ανωτάτη εκπαίδευση, μιά κι' εκεί διαμορφώνεται ή επαγγελματική προσωπικότης του νέου.

Ήν εξετάσουμε ειδικότερα τὰ προβλήματα (μέσων, ύλης, προγραμμάτων, εφαρμογών, διδασκάλων) που απασχολούν την ανωτέρα — ανωτάτη εκπαίδευση, θα μπορέσουμε να σταθμίσουμε το είδος της βοήθειάς που μπορεί να δώσει ή επιχείρησις, ποιές δηλαδή από τις σύγχρονες ανάγκες μπορεί να θεραπεύσει.

α. Το πρώτο πρόβλημα είναι ο αριθμός των σπουδαστών: Παρ' όλο ότι το πρόβλημα αυτό διαφέρει από χώρα σε χώρα, γεγονός είναι ότι παγκοσμίως ο αριθμός των σπουδαστών σχεδόν διπλασιάστηκε στην τελευταία δεκαετία και ότι κατά πολύ μεγαλύτερος αριθμός νέων που επιθυμούν να σπουδάσουν μένει έξω από τις σχολές, από έλλειψη θέσεων. Οί ευκαιρίες δηλαδή εκπαιδύσεως για επαγγελματική σταδιοδρομία είναι περιορισμένες. Το πρόβλημα αυτό θα όξυνθει, κατά τους ειδικούς, πολύ περισσότερο στην προσεχή δεκαετία.

Ή λύσις που προτείνεται σχετικά είναι ή ανάπτυξις της μέσης — ανωτέρας επαγγελματικής και τεχνικής εκπαιδύσεως, παρ' όλες τις κοινωνικές και ψυχολογικές αντιδράσεις που συναντά αυτή ή άποψη. Οί αντιδράσεις αυτές, δικαιολογημένες στο μεγαλύτερο ποσοστό τους, θα παρακαμφθούν μόνο με την επιτυχία στην εφαρμογή. Ή πρῆξις και μόνο θα άποδείξει αν οί άπόφοιτοι της μέσης — ανωτέρας επαγγελματικής εκπαιδύσεως θα βρουν τη θέση που περιμένουν στην κοινωνία για να τους ίκανοποιήσει για τον μεθοδευμένο άποκλεισμό τους από την ανωτάτη εκπαίδευση¹⁷ και την ανάλογη επαγγελματική άποκατάσταση.

Στὴν προκειμένη περίπτωση ὁ ρόλος τῆς ἰδιωτικῆς ἐπιχειρήσεως εἶναι προφανής: ἀπ' αὐτὴ κυρίως ἐξαρτᾶται ἡ ἐπιτυχία τῆς λύσεως. Πράγματι, ἡ ἰδιωτικὴ ἐπιχειρήσις εἶναι ἐκείνη ποὺ πρέπει νὰ συνεργασθεῖ σὲ ὅλα τὰ στάδια καὶ στὰ προγράμματα τῆς ἐπαγγελματικῆς ἐκπαιδεύσεως: 1) στὴν ἐπιλογή τῶν ἐπαγγελματῶν ποὺ θὰ χρειάζονται στὴν κάθε ἐπόμενη δεκαετία, ὥστε αὐτὰ νὰ συμπεριληφθοῦν στὸν κύκλο τῶν σπουδῶν, 2) στὸν καταρτισμὸ τῶν προγραμμάτων τῶν μαθημάτων, ὥστε οἱ σπουδαστὲς νὰ ἀποκτήσουν τὶς γνώσεις ποὺ εἶναι ἀπαραίτητες στὴν πρακτικὴ ἄσκηση τοῦ ἐπαγγέλματός τους, 3) στὴν πρακτικὴ ἄσκηση σὲ ἐπιχειρήσεις στὴν περίοδο τῆς μαθητείας, 4) στὴ μεθοδευμένη καὶ ἐξασφαλισμένη ἐπαγγελματικὴ ἀπορρόφηση τῶν ἀποφοιτούντων, 5) στὴν παροχὴ εὐκαιριῶν ἐπαγγελματικῆς μορφώσεως καὶ περαιτέρω ἐπαγγελματικῆς ἀξιοποιήσεως τῶν πιὸ ἀξίων κ.ἄ. πολλά.

Ἐρευνες ποὺ ἐγίναν στὰ ἀναπτυσσόμενα κράτη ἀπέδειξαν πόσο πολὺ ἡ προσπάθεια γιὰ νὰ ἐπιταχύνουν τὴν οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ τους ἀνάπτυξη προσκρούει στὸ χάσμα μεταξὺ αὐτοῦ ποὺ προσφέρει ἡ ἐκπαίδευσις (σ' ὅλες τὶς βαθμίδες τῆς) καὶ τοῦ ἀπαιτητοῦ ἀπὸ τὴ διοίκηση, τὴ τεχνολογία καὶ τὴ βιομηχανία¹⁸. Ἡ λύσις ποὺ προτείνεται εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τῆς τεχνικῆς παιδείας γιὰ τὴν εὐρύτερη καὶ ἀποτελεσματικώτερη ἐκπαίδευση τῶν ἐργατῶν, τῶν τεχνικῶν στὴ βιομηχανία καὶ τὴ γεωργία, ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνάγκες τῆς κάθε χώρας.

Γιὰ νὰ ἐπιτευχθεῖ ὅμως αὐτὸ χωρὶς ἀξιόλογη ἐπιβάρυνση τοῦ πάντα ἀναιμικοῦ κρατικοῦ προϋπολογισμοῦ, ἰδιαίτερα στὰ ἀναπτυσσόμενα κράτη, ὁ Γκίνζμπεργκ προτείνει τὴν προσφυγὴ στὴν ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία καὶ μάλιστα στὶς ξένες ἐταιρίες. Ὅπως γράφει «Ἡ φιλοξενούσα κυβέρνησις πρέπει βέβαια νὰ δεῖξει περίσκεψη σὲ ὅσα θὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὶς ξένες ἐταιρίες. Ἄλλὰ τὸ συμφέρον τῶν τελευταίων στὴν καθολικὴ ἐξύψωση τῶν ἱκανοτήτων τοῦ πληθυσμοῦ φαίνεται τόσο μεγάλο, ὥστε εἶναι περίπου βέβαιο πὼς θὰ ἀνταποκρίνονται σὲ ὁποιαδήποτε λογικὴ ἀξίωση στὸ χῶρο τῆς ἐκπαιδεύσεως».

Σὰ γενικὸ συμπέρασμα προκύπτει ὅτι χωρὶς τὴ συνεχὴ συνεργασία καὶ τὴ συστηματικὴ παρακολούθησις ἀπὸ μέρους τῆς ἰδιωτικῆς ἐπιχειρήσεως, συνεργασία ποὺ θὰ γίνεται μέσω τῶν ἐπισήμων φορέων ἀντιπροσωπευεῶς τῆς (Ἐπιμελητήρια τεχνικά, βιομηχανικά, βιοτεχνικά, ἐπαγγελματικά, γεωργικά, Σύνδεσμοις βιομηχανῶν, ἐμπορικοὺς Συλλόγους κ.λ.π.), ἡ λύσις — στροφή πρὸς τὴν ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευση δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτύχει στὸ βαθμὸ ἐκεῖνο ποὺ χρειάζεται γιὰ νὰ τύχει τῆς κοινῆς ἀποδοχῆς.

β. Τὸ δεύτερο πρόβλημα τῆς ἀνωτάτης ἐκπαιδεύσεως εἶναι τὸ οἰκονομικόν: ἡ αὐξήσις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν σπουδαστῶν, ἡ χρησιμοποίησις τῆς νέας τεχνολογικῆς ἐκπαιδευτικῆς μεθοδολογίας, ἡ παρακολούθησις καὶ ἡ διδασκαλία τῶν νέων κατακτήσεων τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν αὐξήσις τοῦ κόστους σπουδῶν κατὰ φοιτητὴ¹⁹:

Τὰ δίδακτρα ποὺ καταβάλλονται στὶς ἀνώτατες σχολὰς δὲν ἦταν ποτὲ ἀνά-

λογα μὲ τις δαπάνες, ἐνῶ σὲ ἄλλες χῶρες — ὅπως ἡ Ἑλλάδα — ἡ φοίτησις εἶναι ἐντελῶς δωρεὰν καὶ ἐπιβαρύνει τὸ κοινωνικὸ σύνολο. Οἱ κατὰ κανόνα, σ' ὅλες τις ἐποχές, λοιπόν, παθητικοὶ προϋπολογισμοὶ τῶν ἀνωτάτων σχολῶν παρουσιάζουν σήμερα ἀκόμη μεγαλύτερο ἔλλειμμα. Ὅσο μάλιστα οἱ σχολῆς αὐτὲς θὰ θέλουν νὰ κάνουν καλύτερα τὴ δουλειά τους καὶ νὰ κάνουν πράξη τὴ μάθησις, τὸ ἔλλειμμα θὰ αὐξάνεται.

Τὸ ἔλλειμμα αὐτὸ καλεῖται συνήθως νὰ τὸ καλύψει ὁ κρατικὸς προϋπολογισμὸς. Σὲ μερικὲς χῶρες οἱ ἀνώτατες σχολῆς ἀνήκουν στὴν τοπικὴ αὐτοδιοίκηση ἢ σὲ ἰδιωτικὸς ὀργανισμοὺς (Funds), ποὺ στηρίζουν τὴν οἰκονομικὴ τους ἐνίσχυσις στὴν ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία. Ἄν σ' αὐτὰ προσθέσουμε ὅτι πολλῆς μέσης ἐπαγγελματικῆς σχολῆς — καὶ στὴν Ἑλλάδα καὶ στὸ ἐξωτερικὸ — χρηματοδοτοῦνται ἢ ἀνήκουν στοὺς φορεῖς ἐκπροσωπήσεως τῆς ἰδιωτικῆς ἐπιχειρήσεως²⁰, ἢ συμμετοχὴ τῆς τελευταίας στὰ οἰκονομικὰ βάρη τῆς ἐκπαιδεύσεως εἶναι περισσότερο ἀπὸ πρόδηλη.

Ἄλλὰ καὶ στὶς περιπτώσεις τῆς ἀναλήψεως τῶν δαπανῶν τῆς ἀνωτάτης ἐκπαιδεύσεως ἀπὸ μόνον τὸν κρατικὸ προϋπολογισμὸ ἢ συμμετοχὴ τῆς ἐπιχειρήσεως εἶναι μὲν ἔμμεση ἀλλὰ δὲν παύει νὰ εἶναι μεγάλη μὴ καὶ στὸ σύστημα τῆς φιλελευθέρου οἰκονομίας ἢ ἐπιχειρήσις εἶναι ὁ κύριος φορολογούμενος.

Ὁ Α. Reiss²¹, ἀναφερόμενος στὶς ΗΠΑ, δὲν παραλείπει νὰ σημειώσῃ ὅτι ἡ χρηματοδότησις τῆς ἐκπαιδεύσεως ἀπετέλεσε τὸ κέντρο ἐνδιαφέροντος ὄχι μόνον τῆς ἐπιχειρήσεως ἀλλὰ καὶ τοῦ εὐρέος κοινού, ποὺ ἔχει τὴ δυνατότητα παροχῆς «χορηγήσεων». Ἀναφέρει σχετικὰ ὅτι ἡ διαφημιστικὴ προβολὴ τοῦ κρατικοῦ προγράμματος «Βοήθεια στὴν Ἀνωτάτη Ἐκπαίδευσις» ἀπέφερε τὸ 1967 καὶ 1968 1.600 ἑκ. δολλαρίων ποὺ δόθηκαν σὲ κολλέγια καὶ Πανεπιστήμια ἀπὸ ὀργανισμοὺς, ἰδρύματα καὶ ἐπιχειρήσεις καὶ ἀνεξάρτητα πάντα ἀπὸ ὅσα ἔδωσε ἀπευθείας ἢ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία²².

γ. Τὸ τρίτο πρόβλημα ἀναφέρεται στὰ προγράμματα διδασκαλίας; οἱ σπουδαστὲς ἐκτὸς ἀπὸ τὴ θεωρητικὴ κατάρτισις ζητοῦν, σήμερα, ὅπως εἶπαμε, περισσότερες γνώσεις χρήσιμες γιὰ τὸ ἐπάγγελμα ποὺ σπουδάζουν. Κατὰ συνέπεια τὰ προγράμματα διδασκαλίας ἀναθεωροῦνται καὶ στὸ μέλλον θὰ εἶναι κάτω ἀπὸ συνεχῆ ἀναθεώρησις.

Ἡ ἀναθεώρησις αὐτὴ θὰ πρέπει νὰ καλύπτει, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα, καὶ τὶς κοινωνικὲς ἀνάγκες τῶν σπουδαστῶν ἀλλὰ καὶ τῶν οἰκογενειῶν τους. Οἱ περισσότεροι σύγχρονοι σπουδαστὲς, κ' ἰδιαίτερα στὶς ἀναπτυσσόμενες χῶρες, προέρχονται ἀπὸ οἰκογένειες μὲ μικρὸ ἢ μέτριον εἰσόδημα, ποὺ γιὰ πρώτη φορὰ βλαστὸς τους συμμετέχει στὴν ἀνωτάτη ἐκπαίδευσις. Γι' αὐτὲς τὶς οἰκογένειες οἱ σπουδῆς πρέπει νὰ βρίσκονται σὲ εὐθεία κ' ἄμεση συνάρτισις μὲ τὴν ἐπαγγελματικὴ ἀποκατάστασις. Περιμένουν, καὶ σὰν πολῖτες τὸ ἀπαιτοῦν, τὸ δίπλωμα νὰ ὀδηγεῖ στὴν ἐπαγγελματικὴ ἀξιοποίηση, νὰ ἀποδίδει δηλαδὴ οἰκονομικοὺς πόρους καὶ κοινωνικὴ ἀναγνώρισις γιὰ τὸν ἀπόφοιτο καὶ — ἔμμεσα κ' ἀντανάκλα-

στικά — γι' αυτές τις ίδιες. Για να επιτευχθεί αυτό χρειάζεται το πρόγραμμα σπουδών να μελετηθεί από διαφορετική από την μέχρι σήμερα οπτική γωνία: να γίνει περισσότερο χρήσιμο, πρακτικό, αποδοτικό.

Ἡ ἐπιχείρησις μπορεῖ καὶ σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο νὰ βοηθήσει τὴν ἀνωτάτη ἐκπαίδευση. Μπορεῖ μὲ τοὺς μηχανισμοὺς ποὺ διαθέτει νὰ διερευνήσει, νὰ ἀξιολογήσει καὶ νὰ κατατάξει τὶς κοινωνικὲς καὶ ἐπαγγελματικὲς ἀνάγκες καὶ ἔτσι συγκεκριμένα νὰ παρουσιάσει προτάσεις γιὰ ἐφαρμογὴ στὴν ἀνωτάτη ἐκπαίδευση. Ἐχει τὶς δυνατότητες νὰ βοηθήσει τοὺς ὑπεύθυνους φορεῖς τῆς ἐκπαιδεύσεως νὰ μελετήσουν καὶ νὰ καταλήξουν στὰ κατάλληλα συμπεράσματα γιὰ τὴν κατάρτιση τῶν νέων προγραμμάτων διδασκαλίας, μὲ βάση τὶς ἐπαγγελματικὲς ἀνάγκες. Διαθέτει τὰ ὑλικά - τεχνικά μέσα ποὺ μποροῦν νὰ βοηθήσουν αὐτοὺς τοὺς φορεῖς στὴν ἀξιοποίηση τῶν προγραμμάτων τους. Περιλαμβάνει, τέλος, στοὺς κόλπους τῆς ἀνθρώπου πείρας καὶ γνώσεων ποὺ μποροῦν νὰ διδάξουν καὶ νὰ μεταδώσουν τὴν ὕλη τῶν νέων, περισσότερο πρακτικῶν, κύκλων μαθημάτων.

δ. Τὰ προγράμματα τῆς «ἐπαναληπτικῆς (ἢ συνεχοῦς) ἐκπαίδεύσεως», ποὺ προτείνει ὁ Ὄργανισμὸς Οἰκονομικῆς Συνεργασίας καὶ Ἀναπτύξεως (Ο.Ο.Σ.Α.)^{22α} νὰ ἐφαρμοσθοῦν στὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο. Σύμφωνα μὲ τὸ σχέδιο αὐτὸ ὁ ἄνθρωπος προχωρεῖ ἐφ' ὅσον τὸ ἐπιθυμεῖ σταδιακὰ στὶς σπουδές του παράλληλα μὲ τὴ δουλειά του καὶ μελετᾷ, ἐξειδικεύεται σὲ θέματα τῆς ἐπαγγελματικῆς του ἀπασχολήσεως. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἡ πείρα ποὺ ἀποκτᾷ στὴ δουλειά τὸν βοηθᾷ ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ νὰ ἀφομοιώσει καλύτερα τὴ διδασκομένη ὕλη κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη οἱ ἀποκτώμενες γνώσεις χρησιμοποιοῦνται ἀμέσως, πρακτικὰ στὴν ἐργασία.

Τὸ σύστημα αὐτὸ ἔχει κι' ἓνα ἄλλο προσόν: δὲν ἀχρηστεύεται πρόωρα ἓνας μεγάλος ἀριθμὸς μεσηλικῶν, ποὺ μὲ τὴ σύγχρονη ραγδαία τεχνολογικὴ ἐξέλιξη συνήθως ἐξαναγκάζονται νὰ ἀποχωρήσουν νωρὶς γιατί ἀδυνατοῦν νὰ ἀντιμετωπίσουν τὶς νέες ἀπαιτήσεις τῆς ἐργασίας τους. Τέλος, τὸ σύστημα αὐτὸ βοηθᾷ καὶ τὶς γυναῖκες λύνοντάς τους τὸ βασανιστικὸ πρόβλημα τοῦ συνταιριάσματος τοῦ τριπτύχου: ἐπαγγελματικῆς σταδιοδρομίας, παρακολουθήσεως ἀνωτέρων σπουδῶν καὶ ἀπαιτήσεων τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς.

Ὁ Δ.Ν. Χωραφᾶς υἱοθετεῖ τὴν ἴδια μέθοδο γιὰ ἓναν ἄλλο λόγο: θεωρεῖ ὅτι μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ περιορίζεται ὁ κίνδυνος τῆς ἀπογυμνώσεως μιᾶς χώρας ἀπὸ τὰ στελέχη τῆς μιᾶς καὶ θὰ πάψουν νὰ μεταναστεύουν στὸ ἐξωτερικὸ γιὰ νὰ ἀξιοποιηθοῦν ἀλλὰ — δυστυχῶς — καὶ γιὰ νὰ ἀπορροφηθοῦν. «Οἱ ἄνθρωποι», γράφει, «ὀφείλουν νὰ προσαρμοσθοῦν οἱ ἴδιοι στὴν ἰδέα τῆς διαρκοῦς ἐκπαιδεύσεως κατὰ μῆκος τῆς ζωῆς τους σὰν ἐργαζομένων, οἱ προικισμένοι μὲ ὑψηλὴ ἰδιοφυῖα γιὰ νὰ ἐπεκτείνουν τὶς γνώσεις τους, καὶ ἡ μᾶζα γιὰ νὰ προσαρμόση τὶς ἐιδικότητες στὶς ποικίλους ἀνάγκες τῆς βιομηχανίας»²³.

Προσδιορίζει μάλιστα ὅτι ὁ παρόμοιος ἐκπαιδευτικὸς προγραμματισμὸς, μὲ στόχο νὰ ἀποφευχθεῖ ἡ διαρροὴ ἐγκεφάλων ἀπὸ τὴν Εὐρώπη στὶς ΗΠΑ, «πρέ-

πει να βαρύνει τις κυβερνήσεις, κατά προτίμηση την μία (ένιαία) ευρωπαϊκή κυβέρνηση».

Τα προγράμματα αυτά της «συνεχούς εκπαίδευσης» πάνω στη δουλειά μπορούν να εφαρμοσθούν με ιδιαίτερη επιτυχία στις κρατικές υπηρεσίες και στις κρατικοποιημένες επιχειρήσεις (όπως λ.χ. στην Ελλάδα οι συγκοινωνίες, οι τηλεπικοινωνίες, οι Τράπεζες, τα κάθε λογής κρατικά εργαστήρια) όπου η παροχή υπηρεσιών «κοινής ωφελείας» τις φέρνει στο ίδιο επίπεδο αναγκών και επιτευγμάτων με την ιδιωτική πρωτοβουλία, ενώ παράλληλα η «δημοσία» ιδιότης τους τους επιτρέπει να κινηθούν με άνεση σε παρόμοιες πρωτοβουλίες.

Είναι προφανές ότι για να μπορέσουν να εφαρμοσθούν τα προγράμματα της «επαναληπτικής εκπαίδευσης»²⁴ είναι απαραίτητη η συνεργασία της επιχειρήσεως. Όχι μόνον για να εξασφαλισθούν οι προϋποθέσεις απασχολήσεως αλλά για να εφαρμοσθούν εποικοδομητικά και οι κανόνες της Έπιστήμης της Διοικήσεως (Management) που θα βοηθήσουν τον εργαζόμενο σωστά να απασχοληθεί και παράλληλα θα του εξασφαλίσουν τα χέγγυα της «ασφάλειας στην εργασία», που θα του επιτρέψει να άφοσιωθεί απερίσπαστος στις σπουδές του, παράλληλα με τη δουλειά του. Χωρίς τη στενή συνεργασία των φορέων της παιδείας, της επιχειρήσεως, της Πολιτείας και των συνδικαλιστικών οργανώσεων δεν μπορεί να αποδώσει καρπούς η «επαναληπτική - άεναη εκπαίδευσις».

ε. Ένα άλλο σημείο που πρέπει να σημειωθεί στις σχέσεις εκπαίδευσης - βιομηχανίας είναι ότι στο παρελθόν σε πολλούς τομείς ή επιστημονική έρευνα άνθισε έξω από το πανεπιστήμιο, κυρίως στο χώρο της επιχειρήσεως. Η Έπιτροπή Κάρνεγκυ γράφει ότι «Ένα μεγάλο μέρος της προόδου στον τομέα των κοινωνικών επιστημών και της κοινωνικής σκέψεως πραγματοποιήθηκε έξω από τον πανεπιστημιακό χώρο. Ο Τσάρλς Ντάρουιν, ο Κάρλ Μάρξ και ο Σίγκμουντ Φρόυντ εργάστηκαν έξω από το πανεπιστήμιο»²⁶. Θα μπορούσαμε ένδεικτικά να προσθέσουμε, μεταξύ των άλλων, και τα πειράματα στη Hawthorne Western Electric του Σικάγο, στα μέσα της δεκαετίας 1920 - 1929, που οδήγησαν στο να τεθούν οι βάσεις της Βιομηχανικής Κοινωνιολογίας²⁷.

στ. Δεν πρέπει ακόμα να μās διαφεύγει της προσοχής ότι σήμερα οι ανάγκες της επιχειρήσεως και κυρίως εκείνες της βιομηχανίας διαμορφώνουν νέους επιστημονικούς κλάδους. Ο προσδιορισμός, ή διαμόρφωσις του περιεχομένου, ο καθορισμός του επιστημονικού αντικειμένου αυτών των κλάδων είναι φυσικό και απαραίτητο να γίνεται με τη συνεργασία μεταξύ της πηγής της γενέσεώς τους (δηλαδή της βιομηχανίας) και των αρμοδίων φορέων της εκπαίδευσεως.

Στη σύγχρονη εποχή, που, όπως είπαμε, η κλασική παιδεία ολοκληρώνεται με τη διενέργεια έρευνών και διδασκαλίας σε θέματα πρακτικής εφαρμογής των ανθρωπιστικών και των κοινωνικών επιστημών, ο χώρος της επιχειρήσεως (χώρος οργανωμένης ομάδος όπου υπάρχουν συγκεντρωμένοι άνθρωποι και μέσα)

είναι ένας από τους πιο αντιπροσωπευτικούς και κατάλληλους για έρευνες. Βασικά κοινωνικά προβλήματα που προκύπτουν στη βιο - ή μετά - βιομηχανική κοινωνία και που δημιουργούν τις προϋποθέσεις της αλλαγής μελετούνται στο χώρο εκείνο από τη δραστηριότητα του οποίου προκύπτουν.

Οι επιχειρήσεις δέχονται — και μερικές το έπιζητούν — τη διενέργεια έρευνών στο χώρο τους, με τη φυσική προϋπόθεση της μη διαρροής επαγγελματικών μυστικών τους. Από την άλλη πλευρά, ή τεχνική τους βοήθεια βοηθά στην αντιμετώπιση πολλών προβλημάτων πρακτικής φύσεως που τα έπιστημονικά ίδρύματα ή ομάδες δέν διαθέτουν συνήθως τά υλικά μέσα για νά τά αντιμετωπίσουν.

Ο όριζων της ανωτάτης εκπαίδευσεως συνεχώς διευρύνεται για νά καλύψει όσο τό δυνατόν περισσότερες ανάγκες και απαιτήσεις της κοινωνίας. Οι νέοι τομείς κάθε έπιστήμης (ό καταμερισμός σέ συνεχώς υποδιαιρούμενες ειδικότητες· τό ιατρικό και τό δικηγορικό έπάγγελμα αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτού του καταμερισμού), ή άποδοχή νέων έπιστημονικών κλάδων που μέχρι τώρα άμφισβητείτο ή έπιστημονική τους ένταξις. (Η κατάτμησις και ή ανάπτυξις σέ νέες ειδικότητες της Κοινωνιολογίας, είναι άσφαλώς κτυπητό παράδειγμα στις θετικές έπιστήμες), ή διδασκαλία νέων μαθημάτων που συμπληρώνουν τά παλιά και ό μερικός ή όλικός περιορισμός της ύλης και της σημασίας — άκτινοβολίας μερικών παραδοσιακών μαθημάτων, όλα αυτά οδηγούν στην εκ βάθρων άναθεώρηση των προγραμμάτων διδασκαλίας.

Στήν άναθεώρηση αυτή, όπως άποδείξαμε, ή ιδιωτική πρωτοβουλία μπορεί νά έχει μιá ισότιμη και (συμβουλευτική στην εκπόνηση προγραμμάτων και εμπρακτη στη διδασκαλία με την παροχή ανθρώπων και μέσων) σημαντική συμμετοχή. Η συμμετοχή αυτή θα άποβεί ώφέλιμη και για τίς δυό πλευρές (έκπαιδευση, έπιχείρηση), μιá και οι δυό θα δώσουν και οι δυό θα πάρουν χρήσιμα στοιχεία για την άποστολή τους.

5. Από την άλλη πλευρά και ή παιδεία μπορεί παράλληλα νά βοηθήσει την ιδιωτική έπιχείρηση στο έργο της δεδομένου ότι είναι διεθνώς παραδεκτό ότι ή ανάπτυξις της οικονομίας μιās χώρας είναι, εκτός των άλλων, κατά τρόπο άρρηκτο συνδεμένη με την ανάπτυξη της παιδείας.

Συγκεκριμένα ή παιδεία μπορεί νά προσφέρει στην έπιχείρηση ²⁸ :

α. Έκπαιδευμένο προσωπικό: Η βιομηχανική πρόοδος και ή γενική οικονομική ανάπτυξις βασίζεται στην άρτία κατάρτιση των στελεχών ανωτέρου επιπέδου (διοικητικών, τεχνικών), στην ίκανοποιητική άπόδοση των μέσων στελεχών και στη συνεχή βελτίωση των επαγγελματικών γνώσεων και ίκανοτήτων του κατωτέρου εργατικού δυναμικού. (Ο «άνειδίκευτος» είναι σήμερα όχι μόνον άχρηστος αλλά και άποδιοπομπαίος).

Αυτό τό κατάλληλα εκπαιδευμένο προσωπικό δέν είναι χρήσιμο μόνο στο χώρο του σχεδιασμού και της παραγωγής αλλά και στην ευρύτερη αντιπροσωπευση της έπιχειρήσεως, στις σχέσεις της δηλαδή με τη δημοσία διοίκηση, τους

καταναλωτές και στη συνεργασία της με τους έσω — και έξω — επιχειρηματικούς παράγοντες.

β. Αύξηση της παραγωγικότητας: Κατά την UNESCO, για να περιορισθούμε μόνο σ' αυτή, ή παραγωγικότητας της εργασίας αυξάνει μέχρι και 400 % με την κατάλληλη εκπαίδευση.

γ. Δυνατότητα έρευνας: Τα κατά τρόπο επιστημονικό καταρτισμένα επιχειρησιακά στελέχη είναι φορείς νέων ιδεών και συστημάτων στο χώρο της πρακτικής άσκησης του επαγγέλματός τους. Έχοντας τις αναγκαίες επιστημονικές βάσεις και πρακτικές γνώσεις μπορούν να προβούν σε χρήσιμη έρευνα και μελέτη πάνω στα συγκεκριμένα προβλήματα της επιχειρήσεως που υπηρετούν (μειώσεις κόστους, συνθήκες εργασίας, ανάπτυξεις έσω - και έξω - τερικών σχέσεων, συσκευασία, προώθησις πωλήσεων, εφαρμογή άρχων και συστημάτων της Έπιστήμης της Διοικήσεως κλπ. κλπ.).

δ. Παροχή τεχνολογίας: Έκεί που ή επιχειρήσις απολαμβάνει μεγάλο ποσοστό από τα πορίσματα της πανεπιστημιακής έρευνας είναι ή παροχή νέων γνώσεων και συστημάτων τεχνολογίας.

Στὸν τομέα αὐτὸ ὑπάρχει μιὰ ἀνταποδοτικὴ σχέσις γιατί ὅσο τὰ πορίσματα τῆς πανεπιστημιακῆς έρευνας ἐνδιαφέρουν τὴν ἐπιχείρησις ἄλλο τόσο καὶ τὰ πορίσματα έρευνῶν καὶ ἐφαρμογῶν πού ἔχουν σχέση με τὴ δραστηριότητα τῆς ἐπιχειρήσεως ἐνδιαφέρουν καὶ προάγουν θεμελιακὰ τὴν ἀκαδημαϊκὴ έρευνα. Γενικά, αὐτὴ ἡ συνάλληλη ἀνταλλαγὴ ἐμπειρίας καὶ γνώσεων, ἐνώνει τὴν ἐκπαίδευση με τὴν ἐπιχείρησις.

ε. Ἐκπαίδευση στελεχῶν διοικήσεως ἐπιχειρήσεων: Στὰ σύγχρονα εὐρωπαϊκὰ δεδομένα ἡ ἀναγκαιότητα τῆς χρησιμοποιοήσεως διοικητικῶν στελεχῶν (managers) γίνεται ὀλοένα καὶ περισσότερο φανερὴ. Ὅχι μόνο στὴ μεγάλη ἀλλὰ καὶ στὴ μικρὴ ἐπιχείρησις, ὄχι μόνο στὸ ἐμπόριο καὶ τὴ βιομηχανία ἀλλὰ καὶ στὴ δημόσια διοίκηση χρειάζονται περισσότερα εἰδικευμένα στελέχη αὐτῆς τῆς κατηγορίας.

Εἰδικότερα στὴν Ἑλλάδα ὅπου «τὸ ἐπιχειρηματικὸ περιβάλλον θὰ γίνεται ὀλοένα καὶ περισσότερο δύσκολο, περισσότερο περιοριστικὸ καὶ περισσότερο ἀβέβαιο, ἐνῶ οἱ ἀπαιτήσεις ἀπέγαντι στὶς ἐπιχειρήσεις θὰ γίνονται περισσότερο ἐπίμονες»²⁹ κ' ὅπου ἀρχίζει νὰ ἀντιμετωπίζεται ἡ ἀνάγκη τῆς «ἐφαρμογῆς καὶ εἰς τὴν Δημοσίαν Διοίκησιν τῶν ἀρχῶν τῆς Διοικήσεως Ἐπιχειρήσεων»³⁰, ἡ ἀνάγκη γιὰ διοικητικὰ στελέχη εἰδικῆς ὑψηλῆς καταρτίσεως εἶναι ἀκόμη ἐντονώτερη.

Ἐξετάζοντας τὸ πρόβλημα εἰδικὰ γιὰ τὴν Ἑλλάδα ὁ Ροσοκ τονίζει ὅτι θὰ χρειασθοῦν νὰ γίνουν δομικὲς μεταβολές πού «θὰ εἶναι ὀδυνηρὲς καί, ἐπομένως, θὰ χρειασθοῦν στελέχη με ἰκανότητες, ἀλλὰ καὶ με κατανόηση γιὰ νὰ προσαρμόσουν τὴν παλαιὰ δομὴ χωρὶς νὰ δημιουργήσουν κοινωνικὴ ἀναταραχὴ καὶ γιὰ νὰ οἰκοδομήσουν μιὰ νέα δομὴ με ὑγιεῖς βάσεις».

Τὰ στελέχη αὐτὰ θὰ χρειάζονται μιὰ βασικὴ ἀνώτερη ἐκπαίδευση (Οἰκονομικά, Νομικά, Κοινωνιολογία, Μηχανικὴ κ.ἄ.) πέρα ἀπὸ τὶς γνώσεις τῆς Ἐπιστήμης τῆς Διοικήσεως (Management) ἢ τῆς Διοικήσεως τῶν ἐπιχειρήσεων (Business Administration). Γιὰ τὴν ἐκπαίδευσή τους λοιπὸν εἶναι, κατὰ τὸν Ροσοκ, «ἀπαραίτητο νὰ διατηρηθεῖ μιὰ γέφυρα μεταξὺ κράτους, πανεπιστημίων, βιομηχανίας καὶ τῶν ἰδίων τῶν σχολῶν διοικήσεως ἐπιχειρήσεων (δηλαδή μεταξὺ τῶν σχολῶν καὶ τοῦ ἔξω κόσμου)». Καὶ φυσικὰ γιὰ νὰ ἐπιτευχθεῖ αὐτὴ ἡ συνεργασία μεταξὺ ἐκπαίδευσως καὶ βιομηχανίας πρέπει νὰ εἶναι συνεχῆς καὶ συνεχῶς διευνομένη.

στ. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐξειδικευμένη ἐκπαίδευση διοικητικῶν στελεχῶν ἀνωτέρας στάθμης, στὴ γενικώτερη μορφή του ἐξεταζόμενο τὸ θέμα τῆς ἐκπαίδευσως ἐργαζομένων³¹, προκύπτει ἡ ἀνάγκη τῆς βοήθειας ἀπὸ τὰ ὄργανα τῆς γενικῆς ἐκπαίδευσως.

Ὅπως εἶναι γνωστὸ καὶ παραδεκτὸ ἡ ὑπαρξὶς ἐκπαιδευμένου ἀνθρώπινου δυναμικοῦ ἐξυπηρετεῖ τὸν ἴδιο τὸν ἐργαζόμενο μιὰ καὶ τοῦ παρέχει τὴ δυνατότητα νὰ πάρει ὑψηλὸς ἀμοιβὴς στὴ δουλειά του, νὰ λύσει προβλήματα παραπόνων, προσαρμογῆς καὶ ἐποπτείας, νὰ δημιουργήσῃ ἱκανοποιητικὸ κλίμα Ἀνθρώπινων Σχέσεων κ.ἄ. Βοηθᾷ τὴν ἴδια τὴν ἐπιχείρησι γιατί, ὅπως ἤδη ἀναπτύξαμε, περιορίζει τὶς πρόωρες ἀποχωρήσεις τοῦ προσωπικοῦ, κάνει πιὸ ἀποδοτικὴ τὴ χρησιμοποίησι τῶν πρώτων ὑλῶν καὶ τεχνικοῦ ἐξοπλισμοῦ, συντελεῖ στὴν κατανόησι τῶν κοινωνικῶν σκοπῶν τῆς ἐπιχειρήσεως κ.ἄ. Παρέχει, τέλος, βοήθεια καὶ στὴν οἰκονομία, καὶ μέσω αὐτῆς πλατύτερα στὴν κοινωνία, μιὰ καὶ αὐξάνει τὴν παραγωγικότητα, συμβάλλει, ὅπως εἶπαμε, στὴν ἐκπλήρωσι τῆς κοινωνικῆς ἀποστολῆς τῆς ἐπιχειρήσεως, ἐνῶ παράλληλα, ἡ ὑπαρξὶς ἐκπαιδευμένων ἐπιχειρησιακῶν στελεχῶν ἀποτελεῖ μιὰ χρήσιμη δυναμικὴ παρουσία στὸ χῶρο τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας.

Ἡ ἐκπαίδευσις αὐτὴ, μὲ τὴν συνεργασία τῶν καταλλήλων ἐκπαιδευτικῶν φορέων, εἶναι ὄχι μόνον συνεχῆς ἀλλὰ ἀνανεώνεται ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο καὶ τοὺς στόχους τῆς καὶ κατὰ τὸν Ἄ. Γκούστα³² γίνεται σὲ τέσσερις κύριες βαθμίδες: α) ἐργατοτεχνιτῶν καὶ ὑπαλλήλων, β) ἐποπτῶν καὶ ἐργοδηγῶν, γ) διοικητικοῦ προσωπικοῦ, καὶ δ) εἰδικῶν κλάδων (πωλητῶν, ἀποθηκαρίων, ἐρευνητῶν κ.ἄ.).

6. Σὰν ἀνακεφαλαίωσι, κατακλείδα καὶ προσαρμογὴ στὴν ἑλληνικὴ πραγματικότητα ὅσων ἀναφέραμε μεταφέρουμε μιὰ συνοπτικὴ παλιά μας μελέτη μὲ τίτλο «Συνεργασία Ἀνωτάτης Ἐκπαίδευσως καὶ Βιομηχανίας»³³.

Τὸ συμπέρασμα αὐτῆς τῆς μελέτης, ὅπως θὰ δεῖ ὁ ἀναγνώστης, εἶναι ὅτι «Διὰ νὰ παύσωμεν νὰ ἔχωμεν ἐπιστήμονας θεωρητικοὺς ἄνευ χῶρου πρακτικῆς ἐφαρμογῆς καὶ πρακτικοὺς ἄνευ ἀναγνωρίσεως, χρειάζεται ἡ βιομηχανία νὰ εἰσέλθει εἰς τοὺς πανεπιστημιακοὺς χώρους καὶ ἡ ἐκπαίδευσις νὰ ἀφομοιωθεῖ εἰς τὴν βιομηχανικὴν προσπάθειαν».

Στὴ μελέτη αὐτὴ γράφομε³⁴:

«Τὸ θέμα τῆς στενῆς συνεργασίας μεταξύ Ἀνωτάτων Σχολῶν καὶ ἐπιχειρήσεων, πρὸς δημιουργίαν κοινῶν προοπτικῶν καὶ κατευθύνσεων, παρ' ὅλον ὅτι εἶναι ἐκ τῶν κυριωτέρων διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας, δὲν ἔχει ἀντιμετωπισθεῖ εἰς τὴν ἔκτασιν ποῦ θὰ ἔπρεπε.

Τὰ παλαιότερα χρόνια, ὅποτε ἡ βιομηχανία εὐρίσκετο εἰς τὰ σπάργανα καὶ ὁ ρόλος τῆς εἰς τὴν ἐθνικὴν ζωὴν μιᾶς χώρας ἦτο ἐξ ἀντικειμένου περιορισμένος, ὑφίστατο μία κάποια ἑλλειψις συνεργασίας μεταξύ τῶν Ἀνωτάτων Σχολῶν καὶ τοῦ ἐπιχειρησιακοῦ κόσμου.

Οἱ ἐκπρόσωποι τῆς ἀνωτάτης ἐκπαιδεύσεως ἐθεώρουν τοὺς βιομηχάνους ὡς ὑποδεεστέρους, στερουμένους ἐπιστημονικῆς ὑποδομῆς καὶ ὡς ἐκτελοῦντας ἐμπειρικὰς ἐργασίας. Ἀπὸ δὲ τῆς πλευρᾶς τῶν οἱ βιομήχανοι, ἀσχολούμενοι μὲ πρακτικὰς ἐφαρμογὰς ἀρχῶν καὶ συστημάτων, ἦτο φυσικὸν νὰ θεωροῦν τοὺς «καθηγητὰς», ὡς θεωρητικούς, στερουμένους πρακτικοῦ νοῦ. Ὑπῆρχον δηλαδὴ δύο ἱεραρχίσεις ἀξιῶν, ἐντελῶς ξένα μεταξύ τῶν καὶ μὴ συναντώμεναι.

Ἦδη μεταπολεμικῶς, μετὰ τὴν χρησιμοποίησιν τεραστίων ἐπιστημονικῶν δυνάμεων διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς βιομηχανίας καὶ τῆς τοποθετήσεως τοῦ κυκλώματος παραγωγῆ — διάθεσις — κατανάλωσις ἐπὶ καθαρῶν ἐπιστημονικῶν βάσεων, ἡ σύζευξις θεωρίας καὶ πράξεως εὔρε τὴν καλυτέραν ἐφαρμογὴν τῆς εἰς τὸν τομέα τῆς συνεργασίας ἐπιστήμης — βιομηχανίας.

Ἀπὸ τὴν σύζευξιν αὐτὴν προέκυψε μία νέα ἀντίληψις τῶν πραγμάτων ἢ ὁποία ἐπέφερε διάφορον τῆς μέχρι πρό τινος ἐπικρατούσης νοοτροπίας καὶ ἐδημιούργησε νέα σχήματα, θεσμούς, ἐπιστήμας κλπ. Ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ βιομηχανία ὄχι μόνον δὲν ἀγνοοῦν πλέον ἢ μία τὴν ἄλλην ἀλλὰ — τουναντίον — συνεργάζονται καὶ ἀπὸ κοινοῦ δημιουργοῦν, ἐπ' ὠφελεία τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου.

Πράγματι, ἐκάστη πλέον πρᾶξις τῆς βιομηχανίας στηρίζεται ἐπὶ ἐπιστημονικῶν δεδομένων καὶ τὰ περισσότερα προβλήματα ἐπιλύονται δι' ἐπιστημονικῶν μεθόδων. Ἐπὶ πλέον, ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα θεωρεῖται σήμερον ἐκ τῶν πρώτων στοιχείων τῆς ἀποστολῆς μιᾶς βιομηχανίας, ἀλλὰ καὶ ὡς βάσις τῆς ὑπάρξεώς της, δεδομένου ὅτι ἄνευ ἐρέυνης δὲν δύναται νὰ ἀντιμετωπίζει ἐπιτυχῶς τὸ μέλλον τῆς ἢ σοβαρὰ βιομηχανικὴ προσπάθεια.

Ἀπὸ τὴν ἄλλην πλευράν, αἱ ἐπιστήμαι, — τόσον αἱ θεωρητικαί, ὅσον καὶ αἱ θετικαί — εὔρον εἰς τὸν βιομηχανικὸν χῶρον ἓνα πολὺ ἐκτεταμένον καὶ οὐσιαστικὸν πεδίον ἀσκήσεως καὶ ἐφαρμογῆς τῶν θεωρητικῶν ἀρχῶν καὶ διδασκαλιῶν. Ὁ βιομηχανικὸς κόσμος ἤνοιξε τὰς θύρας τῶν ἐγκαταστάσεών του διὰ νὰ μεταβληθῇ εἰς ἐργαστήριον πειραματικῶν ἐφαρμογῶν.

Εἰς τὴν κοινὴν αὐτὴν προσπάθειαν καὶ κατεύθυνσιν καὶ αἱ δύο πλευραὶ ἔδωσαν ἄνευ περιορισμῶν τὰ μέσα, τὰς γνώσεις, τὰ ἐφόδια, τὸ ἀνθρώπινον ὑλικὸν κλπ. ποῦ διέθετον, εἰς τὴν καλυτέραν μορφήν τῶν.

Τοῦτο συνέβη, διότι, σιγά-σιγά, μετεβλήθησαν καὶ αἱ προϋποθέσεις ἀσκήσεως τοῦ ἔργου τῆς βιομηχανίας.

Αί βιομηχανίαι μετέβαλον χαρακτηῖρα καὶ ἀπὸ οἰκογενειακὰ φέουδα μετεβλήθησαν εἰς πεδῖον κοινῆς προσπαθείας τῶν ἐργαζομένων των, κατευθύνονται ὑπὸ ὁμάδος τεχνοκρατῶν καὶ ἡ κυρία ἀποστολὴ των εὐρίσκεται εἰς τὴν προσφορὰν καλῶν ὑπηρεσιῶν ὑπὲρ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου.

Ἐπὶ αὐτὰς τὰς συνθήκας, ὡς ἦτο φυσικόν, οἱ ἐπιστήμονες εὗρον ἓνα πνεῦμα ἐλευθέρας ἀσκήσεως τῆς ἐργασίας των, πρᾶγμα ἐντελῶς ἀπαραίτητον διὰ τὴν ἀσκησιν ἐπιστημονικῆς ἐργασίας.

Ὅταν λέγωμεν ἐπιστήμην, δὲν ἐννοοῦμεν μόνον τὰς ἐπιστήμας τῆς ἐρεῦνης, ἀλλὰ ἤδη κάθε τομέα τῆς δραστηριότητος τῆς βιομηχανίας. Διότι πράγματι, σήμερον, καὶ ἀποτελεῖ αὐτὸ εὐτύχημα, τὸ λογιστήριον, αἱ πωλήσεις, αἱ διαφημίσεις, ἡ κοινὴ γνώμη, ἡ συμπεριφορὰ πρὸς τοὺς ἐργαζομένους καὶ συνεργαζομένους, αἱ μεταφοραί, ἡ ἐμφάνισις καὶ ἡ συσκευασία τῶν προϊόντων καὶ τόσα ἄλλα θέματα ἀποτελοῦν τομεῖς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης καὶ ἐφαρμογῆς ἐπιστημονικῶν ἀρχῶν. Διὰ τὸν λόγον αὐτόν, εἶπομεν ἀνωτέρω, ὅτι οἱ ἐπιστήμονες εὗρον εἰς τὰς βιομηχανίας ἓνα τεράστιον χῶρον ἀσκήσεως καὶ ἐφαρμογῶν, ἓνα κόσμον δημιουργίας.

Ἡ δυσκολία τῆς ἐπιτυχίας τῆς ἐπιστημονικῆς συμμετοχῆς εὐρίσκεται ἀκριβῶς εἰς τὸν χῶρον ὅπου καλεῖται αὕτη νὰ διαδραματίσει τὸν ρόλον της. Αἱ ἐπιστημονικαὶ ἀρχαὶ καὶ γνώσεις, αἱ μεταφερόμεναι εἰς τὴν βιομηχανίαν, δὲν δύνανται νὰ εἶναι «ἐκ καθέδρας», ἀμετάθετοι καὶ ἀλύγιστοι.

Ἡ βιομηχανία εἶναι ἓνας ζῶν ὀργανισμὸς, μὲ ζωντανά, ποικίλα καὶ ἀνανεούμενα προβλήματα, μὲ ἀνάγκας αὐστηρῆς ἱεραρχίσεως. Ἡ ἐπιστήμη ὀφείλει νὰ προσαρμοσθῇ πρὸς αὐτὴν τὴν πραγματικότητα καὶ νὰ δραστηριοποιηθῇ ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ πνεύματος.

Αἱ ἀρχαὶ τῆς χρησιμοποίησεως τῆς ἐπιστήμης εἰς τὴν βιομηχανίαν ἐφηρμόσθησαν ἀρχικῶς εἰς τὰς Ἑνωμένας Πολιτείας. Εἰς αὐτὴν, μεταξὺ τῶν ἄλλων, τὴν χρησιμοποίησιν ὀφείλεται ἡ ἐδραίωσις τοῦ τεραστίου βιομηχανικοῦ συγκροτήματος τῆς Ἀμερικῆς.

Κατ' ἀρχάς, ἡ σύζευξις ἔφερε πλῆθος προβλημάτων καὶ ἀντιδράσεων. Δύο διαφορετικοὶ κόσμοι, δύο ἐκ διαμέτρου ἀντίθετοι νοοτροπίαι ἐκαλοῦντο νὰ στεγασθοῦν καὶ νὰ παράγουν ὑπὸ τὴν αὐτὴν σκέπην. Μὲ τὸν καιρὸν καὶ μὲ κοινὰς φιλοτίμους προσπαθείας, σταδιακῶς, τὰ ἀρνητικὰ στοιχεῖα μετεβλήθησαν εἰς θετικά, παραχθέντος τοῦ θαυμαστοῦ ἀποτελέσματος.

Τὸ ἀμερικανικὸν παράδειγμα (πολλοὶ ὠμίλησαν καὶ δι' ἀμερικανικὴν πρόκλησιν) ἐμιμήθησαν ὅλαι αἱ σήμερον ἀνθοῦσαι βιομηχανικαὶ χῶραι, ἀνεξαρτήτως πολιτικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ συστήματος διαβιώσεως. Καὶ παντοῦ αἱ ἀντιδράσεις καὶ αἱ δυσκολαὶ ἦσαν καταφανῶς ὀλιγώτεραι ἀπὸ τὰ ἐπιτυχῆ, εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς, ἀποτελέσματα.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἔχουν γίνεαι δειλὰ ἀλλὰ χαρακτηριστικὰ βήματα. Πολλαὶ ἀπὸ τὰς βιομηχανικὰς μονάδας, τὰς ἀνηκούσας εἰς τὴν ὁμάδα τῶν 100 μεγαλυτέρων βιομηχανιῶν τῆς χώρας, ἔχουν ζητήσῃ τὴν βοήθειαν καὶ τὴν συμπαρά-

στασιν τῆς ἐπιστήμης. Πολλοὶ οἰκογενειακαὶ βιομηχανία ἀρχίζουν νὰ παραμερίζουν τὸ οἰκογενειοκρατικὸν πνεῦμα καὶ νὰ ἀναζητοῦν τὰ κατάλληλα στελέχη, μὲ σημαντικὰς ἀμοιβὰς. Οἱ ἐπιστήμονες, μὲ πολλὰς δυσκολίας καὶ περισσοτέρους δισταγμοὺς, ἀρχίζουν νὰ καταλαμβάνουν τὰς θέσεις των.

Τὸ περίεργον δέ, εἰς τὴν χώραν μας, εἶναι ὅτι ἐνῶ εἰς τὸν δημόσιον βίον δὲν ἔχει γίνει ἀποκατάστασις τῶν ἐπιστημόνων, καὶ δὴ τῶν νέων, αὕτη ἤρχισεν εἰς τὸν βιομηχανικὸν χῶρον. Σημεῖα τῶν καιρῶν, χαρακτηριστικὰ καὶ πλήρη περιεχομένου καθ' ὅσον ἀποδεικνύουν τὰς ἀνησυχίας τῶν βιομηχανιῶν.

Ἀπὸ τὴν πλευρὰν των αἱ Ἀνώταται Σχολαί, εἰς τὴν πλειοψηφίαν των, δὲν ἔχουν ἀντιληφθεῖ τὰ νέα μνηήματα τῶν καιρῶν, τὴν νέαν ἀποστολὴν των. Ἐξακολουθοῦν νὰ ἐτοιμάζουν ἀνθρώπους διὰ χθὲς καὶ ὄχι δι' αὔριον. Πιστεύουν, κακῶς, ὅτι τὸ αὔριον ἐτοιμάζεται μὲ τὰ ἰσχύοντα σήμερον.

Ἡ Ἀνωτάτη Βιομηχανικὴ Σχολὴ Πειραιῶς δημιουργηθεῖσα ὑπὸ φωτισμένον ἐπιστημόνων καὶ βιομηχάνων καὶ λειτουργήσασα ὡς ὄργανισμὸς Ἰδιωτικοῦ Δικαίου, ἔδωκεν ἀξιόλογον ὄθησιν εἰς τὴν νέαν ἐπιστημονικὴν πραγματικότητα καὶ προσεπάθησε νὰ καλύψῃ τὰς συγχρόνους ἀνάγκας. Ἠκολούθησεν ἡ Ἀνωτάτη Βιομηχανικὴ Σχολὴ Θεσσαλονίκης, εἰς τὰ αὐτὰ βήματα, ἐνῶ ἡ ΑΣΟΕΕ μὲ τὸ εἰδικὸν Ἰνστιτοῦτον ἐπιμορφώσεώς της περιορισμένως κάπως ἔλαβε θέσιν καὶ μέρος.

Τὸ ΕΛΚΕΠΑ καὶ ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία διὰ σειρᾶς Σχολῶν καὶ Σεμιναρίων (ἀναφερόμεν χαρακτηριστικῶς τὰς Σχολὰς ἐπιμορφώσεως προσωπικοῦ τῶν Τραπεζῶν, μὲ προγράμματα σπουδῶν πανεπιστημιακῆς ὑφῆς) κατέβαλον συντόνους προσπαθείας διὰ τὴν ἐπιμόρφωσιν στελεχῶν. Αἱ προσπάθειαι αὗται ὅμως ἦσαν εἰδικαὶ περιορισμένων ἀντικειμένων ἢ ἐπιπέδου ἀπευθυνόμεναι εἰς εἰδικὰς ὁμάδας.

Ἡ Ἀνωτάτη Ἐκπαίδευσις εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν ἔδωκε, μέχρι στιγμῆς, τὸ δημιουργικὸν της παρὸν. Δὲν ἤνοιξε τὰς θύρας της εἰς τὰ νέα ρεύματα καὶ κατὰ συνέπειαν δὲν ἐτοίμασε τὰ χρήσιμα διὰ τὴν βιομηχανίαν στελέχη, τῆς σήμερον καὶ τῆς αὔριον. Ἴσως νὰ μὴ ὑπῆρξαν οἱ κατάλληλοι πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν φορεῖς καὶ πρόσωπα.

Πράγματι, ἐκεῖνο ποὺ χρειάζεται σήμερον, ἐν προκειμένῳ, εἶναι βασικῶς μία νέα νοοτροπία εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν θεμάτων. Ὁ καθηγητὴς ὁ ὁποῖος θὰ προσκληθῆ νὰ διδάξῃ τὴν ἐφηρμοσμένην ἐπιστήμην, ποὺ ἔχουν ἀνάγκην αἱ ἐπιχειρήσεις, πρέπει νὰ εἶναι ἓνας «καθηγητὴς τοῦ ἐπαγγέλματος». Διότι ἔχομεν ὑποχρέωσιν νὰ ἀντιμετωπίσωμεν ἓνα νέον τρόπον διδασκαλίας: Θεωρίαν καὶ πρᾶξι, μετάδοσιν τοῦ πνεύματος τῶν βιομηχανιῶν, διαχείρισιν ὄχι ἀπολογιστικὴν ἀλλὰ μὲ πρόγνωσιν καὶ διάγνωσιν. Νὰ προετοιμάσωμεν τὸν νέον τύπον τοῦ ἐπιστήμονος: Τὸν ἐρευνητὴν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ σύμβουλον καὶ ἐφαρμοστὴν τῶν διδασκῶν.

Τὰ συστατικὰ στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἀγαθῶν καταναλώσεως ἤρχισαν ἤδη νὰ κυριαρχοῦν καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν ζωὴν. Ὁ τρόπος διαβιώσεως καὶ αἱ

μέθοδοι έργασίας μας κατευθύνονται, ὄλο καὶ περισσότερον, ἀπὸ αὐτόν. Τὸ ἐπόμενον στάδιον θὰ εἶναι, λέγουν οἱ μελετηταὶ τῶν παγκοσμίων οικονομικῶν φαινομένων, ὁ πολιτισμὸς τῶν ὑπηρεσιῶν. Τότε ὁ μέγας στόχος δὲν θὰ εἶναι πλέον πῶς νὰ ἔχωμεν περισσότερα, ἀλλὰ πῶς νὰ εἴμεθα οἱ περισσότεροι.

Εἰς τὴν ἐπίτευξιν αὐτῶν τῶν σκοπῶν ἡ ἐκπαίδευσις ἔχει νὰ παίξῃ πρωταρχικὸν ρόλον. Ἄλλὰ ἡ ἐκπαίδευσις μόνη τῆς, ἢ Ἄνωτάτη ἐκπαίδευσις εἰς τὸν τόπον μας, δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐπιτύχῃ τοὺς στόχους. Χρειάζεται, ὅπως συνέβη εἰς ὅλας τὰς προηγμένας χώρας, στενὴ συνεργασία μετὰ τῶν φορέων τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου. Χρειάζεται ἡ βιομηχανία, νὰ εἰσέλθῃ εἰς τοὺς πανεπιστημιακοὺς χώρους καὶ ἡ ἐκπαίδευσις νὰ ἀφομοιωθῇ εἰς τὴν βιομηχανικὴν προσπάθειαν.

Διὰ νὰ παύσωμεν νὰ ἔχωμεν ἐπιστήμονας θεωρητικοὺς ἄνευ χώρου πρακτικῆς ἐφαρμογῆς καὶ πρακτικοὺς ἄνευ ἀναγνωρίσεως».

Περισσότερο ὅμως συγκεκριμένη καὶ ὀλοκληρωμένη εἶναι ἡ μελέτη τοῦ Στ. Α. Σαραντίδη, πού ὑπεβλήθη στὸν ΟΟΣΑ, τὸ 1975, καὶ περιέχει ἐποικοδομητικὰς προτάσεις γιὰ τὴν προσαρμογὴ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος στὶς ἀνάγκες τῆς ἑλληνικῆς οικονομίας. "Ὅπως τονίζεται στὸ προοίμιο αὐτῆς τῆς μελέτης, «ἡ ἐκπαίδευσις εἶναι μιὰ ἀνθρωπίνη δραστηριότητα πού δημιουργεῖ τὸ ἀνθρώπινο κεφάλαιο σὲ ἀντιπαραβολὴ τοῦ φυσικοῦ κεφαλαίου». Κι' αὐτὸ «τὸ ἀνθρώπινο κεφάλαιο, συμβάλλει στὴν παραγωγὴ σὰν ἀφανὴς παράγων καὶ μετατοπίζει τὴν καμπύλη παραγωγικῶν δυνατοτήτων τῆς οικονομίας πρὸς τὰ δεξιὰ, ἐπιτρέποντας ἔτσι τὴν μεγαλύτερη παραγωγὴ μὲ τὶς ἴδιες εἰσροὲς τῶν γνωστῶν παραγωγικῶν συντελεστῶν»³⁵.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Βλ. καὶ ἄρθρο 16 Ἑλληνικοῦ Συντάγματος. Σὰ σκοπὸς τῆς παιδείας τίθεται ἡ ἠθική, πνευματικὴ, ἐπαγγελματικὴ καὶ φυσικὴ ἀγωγή τῶν Ἑλλήνων γιὰ νὰ γίνουν ἐλεύθεροι καὶ υπεύθυνοι πολῖτες.

2. Κατὰ τὸν Ε. Durkheim, *Education and Sociology*, (ἀγγλ. μετ.), (London: The Free Press, 1956), σελ. 71.

2α. *Manpower and Education*, (N. York: Mc Graw - Hill, 1965).

2β. ὁ. ἄ., XI.

3. Α. Ἐμμανουήλ, *Θεμελιώσεις τῆς Κοινωνιολογίας*, (Καραμπερόπουλος: Πειραιάς, 1974), σελ. 56.

4. Ph. H. Coombs, «Προσαρμογὴ στὶς ἀνάγκες τοῦ 20οῦ αἰῶνα καὶ κατάργησις τῶν στεγανῶν» (περιοδικὸ Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος, 29-10-1970).

5. Βλ. W. Boyer καὶ P. Walsh, «Ὁ μύθος τῆς ἐμφυτῆς νοημοσύνης καὶ οἱ ἐπιδράσεις τοῦ στὴν παιδεία», (περιοδικὸ Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος, 29-10-1970).

5α. Χαρακτηριστικά αναφέρουν ότι στο Ίράν, Χιλή, Ίνδονησία, δίνεται μεγαλύτερη προσοχή στις τέχνες, ανθρωπιστικές επιστήμες και νομικά, στις θετικές επιστήμες, τη μηχανική και τη γεωργική. Τò αντίθετο συμβαίνει στην Κίνα, Βλ. σχετικά τών ιδίων, *Education, Manpower and Economic Growth: Strategies of Human Resource Development*, (Mc Graw-Hill, 1964).

5β. Απόφασις κοινής συνεδριάσεως του Συμβουλίου και των υπουργών Παιδείας των 9 χωρών της Ε.Ο.Κ., 9 Φεβρουαρίου 1976: OS C38/1 της 19.2.1976. Βλ. και H. Janne, *For a community policy on education* (Commission of the European Communities, 1973).

6. Ο J.J. Rousseau στον περίφημο και άμφιλεγόμενο *Emile* («Περί αγωγής»), 1762, έχει τις ίδιες σχεδόν αντιλήψεις πριν από 200 χρόνια.

7. Περιοδικό *Education et culture*, του Συμβουλίου της εκπαιδευτικής συνεργασίας του Συμβουλίου της Εύρώπης, No. 27 — Βλ. και νόμους περί εκπαίδευσως (Μ. Βρετανίας 1944, Σουηδίας 1962, Δανικής Βασιλικής Έπιτροπής για την παιδεία 1960 κ.ά.)

8. Ο κ. Παπαπάνος γράφει «Η κατάρτιση των νέων προγραμμάτων δεν πρέπει να σημαίνει την ανακατάταξη των μαθημάτων που διδάσκονται σήμερα και την εμφάνισή τους με νέα όνομα, αλλά την πραγματική εισαγωγή της διδασκαλίας όλων των επιστημονικών κλάδων και γνώσεων, και προπαντός από εκείνους που τις κατέχουν και ξέχωρα των νέων μεθόδων διδασκαλίας σε συνδυασμό με την άσκηση (έργαστηριακή ή φροντιστηριακή), «Μιά ακόμη άποψη για τò μέλλον», (περιοδικό Οικονομικός Ταχυδρόμος, 5-2-1970).

9. Μ. Ανδρόνικου, «Παιδεία ή Ύπνοπαιδεία;», (περιοδικό Οικονομικός Ταχυδρόμος, 27-10-1970).

10. Σπουδαστές και κοινωνία, (έκδοσις της Αμερικανικής Ύπηρεσίας Πληροφοριών στην Ελλάδα), σελ. 2-3.

11. Στ. Στεφανοπούλου, «Η φιλοσοφία της οικονομίας και της τεχνικής», (περιοδικό Έθνική Ανασυγκρότησις, Μάιος 1976).

12. Τò Δελτίο του Συνδέσμου Έλλήνων Βιομηχάνων γράφει: «Παρακολουθεί με ζωνρό και εύλογο ενδιαφέρον ή βιομηχανία τις εξελίξεις που σημειώνονται στην Παιδεία και μάλιστα την τεχνική. Γιατί πιστεύει πώς ή Παιδεία στην Ελλάδα χρειάζεται αναπροσανατολισμό, ώστε ν' ανταποκριθεί στις ανάγκες που δημιουργεί για την χώρα ή πολιτιστική, τεχνολογική και οικονομική της ανάπτυξη» (15.9.1975).

13. «Η νέα ανθρωπιστική λογική της αμερικανικής εκχέρησης», (περιοδικό Διάλογος, θέρος 1973).

14. «Απροσανατόλιστα Νιάτα», (περιοδικό Εύημερία, Δεκέμβριος 1975). Για τò ίδιο θέμα, στην ίδια έκδοση, ο Π. Σολομός. σε άρθρο του με τίτλο «Παιδεία και Ζωή», προτείνει να εφοδιάζονται οί Νομαρχίες με πίνακα μη κορεσμένων επαγγελμάτων». Η συμβολή της επιχειρήσεως στην επιτυχία αυτής της λύσεως εξυπακούεται.

15. 15.9.1976. Στο άρθρο αυτό αναφέρονται συγκεκριμένες προσπάθειες που γίνονται σ' αυτό τόν τομέα σε διάφορες ευρωπαϊκές πόλεις.

16. Βλ. περί Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσως, (περιοδικό Θέματα Περιβάλλοντος, Μάιος - Ιούνιος 1976).

17. Χαρακτηριστικά είναι τὰ ἄρθρα Ν. Ρούσση, «'Ασάφεια καὶ ἀνασφάλεια στὴν ἀνώτερη ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευση», (περιοδικὸ Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος, 20.2.1975), Δ.Π. Μαντζουράνη, «'Η ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευση», (περιοδικὸ Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος, 14.6.1973).

18. Βλ. σχετικὴ μελέτη: 'Ελι Γκίνζμπεργκ, «Τεχνικὴ παιδεία καὶ ἀνάπτυξη», (ἐλλ. μ. μετ.), (περιοδικὸ Διάλογος, θέρους 1973).

19. Σὲ ἄρθρο τῆς *Journal de Genève* (5.9.1976) ἀναφέρεται ὅτι τὸ κόστος γιὰ ἓνα μαθητὴ στοιχίζει στὸ δημόσιο πέντε φορές περισσότερο ἀπ' ὅτι στὴν ἐπιχείρηση ἓνας ποῦ ἐκπαιδεύτηκε ἐπαγγελματικά.

20. Βλ. σχετικὰ μὲ τὶς ΗΠΑ παρακάτω. — Στὴν Ἑλλάδα μέσα στοὺς σκοποὺς τῶν Ἐμποροβιομηχανικῶν Ἐπιμελητηρίων ἐντάσσεται καὶ ἡ ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευσις (Ν. 184/1914) ἄσχετα ἂν δὲν ἔχει γίνει τίποτα τὸ ἀξιόλογο σχετικὰ. Βλ. καὶ Α.Γ.Τ. Λασκαράτου, «'Ο θεσμὸς τῶν Ἐμπορικῶν καὶ Βιομηχανικῶν Ἐπιμελητηρίων», σειρά ἄρθρων τὸ 1972, στὸ Δελτίον Ε.Β.Ε.Α., ἰδιαίτερα τὸ ε' ἄρθρο (Ἰούνιος 1972). — Στὴ Γαλλία τὸ ἴδιο. 'Ο γράφων ἐπεσκέφθη σχολὲς αὐτοῦ τοῦ εἴδους ποῦ χρηματοδοτεῖ τὸ Ἐμποροβιομηχανικὸ Ἐπιμελητήριον τῆς Μασσαλίας καὶ ποῦ θεωροῦνται πρότυπες στὴν Εὐρώπῃ. — Βλ. καὶ Κ. Στυλιδιώτη, «Τὸ Γερμανικὸν σύστημα τῆς ἐπαγγελματικῆς — τεχνικῆς ἐκπαιδεύσεως». (περιοδικὸ Σπουδαί, Ἀπρίλιος — Ἰούνιος 1972).

21. *Culture and Company*, (N. York: Twayne Publ., Inc., 1972), σελ. 16 καὶ 103 καὶ ἄλλοῦ.

22. Τὸ σύνθημα μιᾶς τέτοιας διαφημίσεως στὶς ΗΠΑ εἶναι χαρακτηριστικόν: «Τὸ πανεπιστήμιον ἄλλαξε ἀλλὰ ἀκόμη στηρίζεται στὴ βοήθεια σας». (Ἐφημερίδα *New York Times*, 11-3-1971).

22α. Βλ. J.R. Gass, (στὸ περιοδικὸ *The OECD Observer*, Ἰούνιος 1973) καὶ διασκευὴ Θ. Χααραλαμπίδη, (περιοδικὸ Δελτίον Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος, Αὐγουστος — Σεπτέμβριος 1973).

23. «'Η ἐπανάστασις τῆς Γνώσεως», (περιοδικὸ Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος, 24.7.1969).

24. Στὴν Ἀγγλία σὲ μερικὲς τεχνικὲς σχολὲς ἐφαρμόζεται τὸ «Sandwich System» ὅπου συνυπάρχει περιοδικὴ κατάρτισις, πρακτικὴ ἐξάσκησις καὶ κανονικὴ ἀπασχόλησις σὲ ἐργαστάσια, συνεργεῖα, κ.λ.π. Στὴ Γερμανία ὑπάρχει ὁ θεσμὸς τῆς ἐνδοεργοστασιακῆς τεχνικῆς μαθητείας ἀναφέρει ὁ Κ. Στυλιδιώτης ὁ. ἄ.

25. Βλ. γενικὰ μὲ τὸ θέμα J. Dumazedier, «Ἐφαρμογὴ τῆς ἀένας ἐκπαιδεύσεως», (Περιοδικὸ Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος, 29-10-1970).

26. ὁ. ἄ. σελ. 5.

27. Δ. Κ. Μαγκλιβέρα, *Μελέται Ἐφηρμοσμένης Κοινωνιολογίας*, (Ἀθήναι 1975), σελ. 46.

28. Στοιχεῖα ἀπὸ εἰσήγησι τοῦ γράφοντος σὰ μέλους «ὀμάδος ἐργασίας γιὰ τὴ μελέτη τοῦ προγραμματισμοῦ καὶ σχεδιασμοῦ τῆς Ἐπαγγελματικῆς Ἐκπαιδεύσεως», στὸ Ἵπουργεῖο Παιδείας, τὸ 1973).

28α. Βλ. ενδιαφέρουσες συστηματοποιημένες απόψεις στα πρακτικά τῆς γ' σειράς ὁμιλιῶν τοῦ Ε.Μ. Πολυτεχνείου, σέ θέματα Ἐφηρμοσμένης Οἰκονομικῆς: Ἡ μεταφορὰ τῆς Τεχνολογίας ὡς παράγων ἀναπτύξεως. (Ἀθήναι 1974).

29. C.C. Pocock, προέδρου τοῦ Βρετανικοῦ Ἰδρύματος γιά Στελέχη Διοικήσεως Ἐπιχειρήσεων «Ἡ ἐκπαίδευση τῶν στελεχῶν διοικήσεως ἐπιχειρήσεων στήν Ἑλλάδα», (περιοδικό Οἰκονομικός Ταχυδρόμος, 19.8.1976).

30. Δ. Κ. Μαγκλιβέρα, δ. ἄ., σελ. 93.

31. «Ἐκπαίδευσις ἐργαζομένων εἶναι ἡ παροχή βοήθειας σ' αὐτούς, ὥστε νά ἀναπτύξουν τήν ἀπόδοσή τους στήν παρούσα καί στή μελλοντική ἐργασία τους, με τήν ἀνάπτυξη καταλλήλου σκέψεως καί ἐνεργείας τεχνικῆς, γνώσεων καί γενικά ἀντιμετώπισεως προβλημάτων». G.P. Hasley, Training employees, (N. York; Harper καί Bros, 1949), σελ. 2. — Βλ. καί M. Mandell, Recruiting and Selecting office employees, (N. York: A. M.A., 1956).

32. Βιομηχανικαί Σχέσεις, (Ἀθήνα: ΕΛΚΕΠΑ, 1966), σελ. 113 κ.έ.

33. Περιοδικά Βιομηχανική Ἐπιθεώρησις, Ὀκτώβριος 1968 καί Σπουδαί, Ἰανουάριος 1969.

34. Στή γλῶσσα τοῦ πρωτοτύπου.

35. «Ἡ ἐκπαίδευση καί βιομηχανική ἔρευνα στήν Ἑλλάδα», (περιοδικό Οἰκονομικός Ταχυδρόμος, 28.7. 1977).